

ŠTÚDIE

VÝVOJ FORTIFIKÁCIE BANSKEJ BYSTRICE DO KONCA 16. STOROČIA V PODMIENKACH ŠPECIFÍK PASÍVNEJ OBRANY STREDOSLOVENSKÝCH BANSKÝCH MIEST

IGOR GRAUS

GRAUS, I. : The development of Banská Bystrica fortification until the end of the 16th Century in the conditions of Central Slovakia mine cities passive defence specifics. *Vojenská história*, 4, 1, 2000, pp 3 – 22, Bratislava.

Banská Bystrica had a fortified city castle in the first half of the 14th century in the latest and there stood strongly fortified stone houses of a tower type, that protected critical access places. Building of the city fortification system did not continue fluently, continually, but in phases, depending upon the outer, predominantly military-political factors. Moreover, this phasing was limited particularly in the historically younger period by the financial possibilities of the city. A more systematic building of fortifications started after the Hussites invasion and the new phase of building the fortification structures dates back to the fall of Buda (Budapest) in 1541. At the end of the 16th Century, the whole circumference of Banská Bystrica was surrounded by city walls with bastions and gates. The city walls were mostly built of stones, the mounds and wooden palisades remained only at several shorter sectors. The accomplishment of the remaining small portion of the palisades reconstruction into stone walls was realised during the coming fourteen years. The Banská Bystrica fortification system had this shape until 1761, when its larger part was destroyed during a big fire in the city and it has never been restored in this shape.

Military History. Slovakia. Middle-age cities. Banská Bystrica and its fortification system.

Na získanie plnoprávneho postavenia každého sídla a na jeho zaradenie do najvyššej kategórie v rámci danej hierarchickej štruktúry v období stredoveku vo všeobecnosti mala okrem primeranej úrovne rozvoja administratívno-správnych a hospodárskych funkcií zásadný vplyv existencia alebo neexistencia opevnenia daného sídla a samotné opevnenie bolo zároveň vonkajším vyjadrením jeho statusu. Stratou hradieb mohlo dôjsť aj ku strate mestských práv.¹ V stredovekom Uhorsku však vo veci opevnenia sídel, a z toho vyplývajúcej kategorizácie, panovala do značnej miery odlišná situácia. Diferenciáciu miest v súvislosti s ich opevnením po prvý raz riešil 47. zákonný článok dekrétu Vladislava II. Jagelovského z roku 1492, podľa ktorého mestá bez murovaných hradieb neboli plnohodnotné, patrili do nižšej kategórie a mali povinnosť odvodu zemepanského deviatku.² Napriek tomu však spomedzi dvanástich slobodných kráľovských miest, ktoré sa nachádzali na území dnešného Slovenska, teda spomedzi miest najvyššej kategórie podľa klasifikácie 3. zákonného článku dekrétu Vladislava II. Jagelovského z roku 1514,³ u ktorých bola základnou podmienkou uvedenej kategorizácie existencia murovaného opevnenia, toto opevnenie do konca stredoveku chýbalo

¹HOFFMANN, F.: Česká město ve středověku. Praha 1992, s. 155.

²SEGEŠ, V.: Hlavné črty zastoja miest na Slovensku v uhorskom stredovekom vojenstve. *Vojenská história* 2/1998, č. 1, s. 6.

³Tamže, s. 6 – 7.

viacerým stredoslovenským banským mestám,⁴ pričom hradby na Slovensku mali nielen slobodné kráľovské mestá, ale aj niektoré výsadné a zemepanské mestá.⁵ Výnimočná situácia banských miest sa vo všeobecnosti odôvodňuje vysokým hospodárskym významom týchto sídel, ich lokalizáciou v členitom teréne a roztrúsenou aglomeráciou.

Hoci sa Banská Bystrica zvykne zaraďovať medzi mestá bez hradieb, uvádzané špecifiká banských miest pre ňu neplatili v plnej miere. Mestská aglomerácia tu bola omnoho ucelenejšia než v prípade iných banských miest, priamo v meste sa nenachádzali žiadne banské diela a samotné mesto ležalo na výškovo relatívne nečlenenej vyvýšenine nad sútokom rieky Hron a potoku Bystrica. Mesto malo do konca stredoveku vybudované silne opevnené jadro s mestským hradom, ako aj niektoré stavby fortifikačného charakteru po svojom obvode (palisády, zemné valy, opevnené objekty). Viac než 60 percent obvodu mesta zároveň chránili oba vodné toky.

Nemeckí osadníci dostali písomné potvrdenie svojich nových práv na území mesta od uhorského panovníka v priebehu roka 1255⁶ a jeho názov *nova villa Bystrice* naznačuje nielen predkolonizačné domáce osídlenie, ktoré nedávno potvrdil aj archeologický výskum,⁷ ale aj skutočnosť, že ešte nešlo o opevnenú lokalitu.⁸ Samotnú najstaršiu existenciu baníctva na území stredného Slovenska potvrdzujú písomné doklady z rokov 1217 a 1228,⁹ pričom archeologické doklady o tamojšom baníctve pochádzajú už z doby bronzovej.¹⁰ Oprávnený je teda predpoklad budovania a ďalšieho rozširovania mesta hostami na už kultivovanom priestore v tesnej blízkosti predchádzajúcej aglomerácie, pričom tu už zo slovenských čias mohla jestvovať viac či menej opevnená citadela so sakrálnym objektom. V tejto súvislosti je zaujímavá, nie však jednoznačne vypovedajúca zmienka – veta panovníka Bela IV. z výsadnej listiny mestských práv z roku 1255, ktorá po metácii mestského chotára hostom priznáva nárok na tzv. hradnú lúku (*pratium, quod vocatur castris*, neskôr *Schlossweise*). Pomenovanie lúky je síce jednoznačné a poznáme aj jej presnú lokalizáciu (ležala medzi riekou Hron a kopcom Banoš, na západnej strane ju ohraničoval dnešný hradný areál a na východe hranice mestského chotára smerom k Slovenskej Lupči), ale vôbec nie je jasné, či súvisela s nejakou staršou fortifikáciou priamo v Banskej Bystrici, alebo niesla pomenovanie podľa hradu vo Zvolene či v Slovenskej Lupči, čo sa zdá omnoho pravdepodobnejšie.¹¹

Budovanie fortifikačného systému mesta počas jeho celej existencie nepostupovalo plynule, kontinuálne, ale etapovito v závislosti na vonkajších, predovšetkým vojensko-politických faktoroch. Táto etapizácia bola navyše, najmä v historicky mladšom období do značnej miery limitovaná finančnými možnosťami mesta. Banská Bystrica mala už minimálne v 1. polovici 14.

⁴Tamže, s. 11. Oproti tomu napríklad mesto Brezno bolo povýšené medzi slobodné kráľovské mestá Ferdinandom III. listinou z 12. februára 1627 len pod podmienkou, že mesto si povinne vybuduje hradby. (Štátny okresný archív v Banskej Bystrici (ďalej len ŠOKA BB), fond Archív mesta Brezna (1274) 1494 – 1849, I., 31/23). Ich stavba sa však zrejme výrazne oneskorila, pretože na ich stavbu mali v zmysle výzvy palatína Pavla Pálfyho z 31. marca 1650 prispieť iné uhorské mestá a mestečká ako aj stoličná šľachta. (Tamže, I., 31/16, 39).

⁵SEGEŠ, V.: Hlavné črty ... c. d., s. 14 – 16.

⁶ŠOKA BB, fond Mesto Banská Bystrica (1060) 1255 – 1922 (ďalej len MBB), Fasc 1/1-S.

⁷MÁCELOVÁ, M.: Požiarom zaniknutý zrubový objekt z 15. storočia v Banskej Bystrici. In: *Archaeologia historica* 21, Brno 1996, s. 425. ČAPLOVIČ, D.: Včasnostredoveké osídlenie Slovenska. Bratislava 1998, s. 176.

⁸Podľa významného slovenského medievalistu O. R. Halagu termín *villa* v 13. storočí označoval aj mesto a bol protikladom výrazu *civitas*, ktorý v tomto období znamenal hrad. Ako *villa* sa označovalo každé otvorené neopevnené sídlisko bez ohľadu na jeho veľkosť a právne postavenie. (HALAGA, O. R.: Počiatky Košíc a zrod metropoly. Hospodársko-sociálne, správne a kultúrne dejiny. Košice 1992, s. 195 – 196).

⁹MARSINA, R. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Tomus I. Bratislava 1971, dokument č. 220 na s. 173 a č. 341 na s. 247.

¹⁰LABUDA, J.: Archeologická výpoveď k baníctvu 16. storočia v stredoslovenskej banskej oblasti. In: *Baníctvo na Slovensku v čase J. Agricola a J. Dernschwama*. Spravodaj banského výskumu Prievidza 34/1994, č. 3 – 4, s. 77.

¹¹Pomenovanie lúky s hradom v Slovenskej Lupči jednoznačne spája cirkevný schematizmus banskobystrickej diecézy, tento však pochádza až z 2. polovice 19. storočia. Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis pro Anno saeculari MDCCCLXXVI. Neosolii, 1876, s. 205.

storočia opevnený mestský hrad, ktorého celkový rozsah a kvalitu v súčasnosti nedokážeme určiť.¹² V samotnom meste stáli silne opevnené kamenné obytné domy vežového typu,¹³ ktoré stáli v pravidelných rozstupoch a chránili niektoré kritické prístupové miesta.¹⁴ Na existenciu nejakej ďalšej formy opevnenia v tomto období poukazuje aj pomenovanie jadra mesta ako *Burgstadt*, ani v tomto prípade však nepoznáme presný rozsah a kvalitu opevnenia. Súčasná absencia písomných prameňov nám tiež neumožňuje podrobnejšie sledovať, do akej miery bolo mesto ochotné a najmä schopné realizovať svoju obranu a ani kvalitatívnu úroveň tejto obrany v období 13. – 14. storočia.

Pre vznik prvého uceleného opevnenia mesta mohlo mať určujúci vplyv želanie uskutočniť výstavbu hradieb miest, ktoré vyjadril Žigmund Luxemburský v preambule svojho tzv. menšieho dekrétu z roku 1405, avšak zatiaľ nedokážeme rekonštruovať výsledky jeho prípadného plnenia.¹⁵ Predpokladáme, že mešťania si v tomto relatívne pokojnom a bezpečnom období od konsolidácie panovníckej moci od Karola I. Róberta po vpád husitov do Uhorska, ešte stále uvedomovali silnú autoritu svojho postavenia pod priamou kráľovskou ochranou, akú mali za anjouovských panovníkov. Navyše v súlade so všeobecným ponímaním vojenstva tých čias sa do veľkej miery spoliehali na ochrannú funkciu väčšieho množstva pevností na prístupovej ceste Slovenskou bránou¹⁶, ako aj na silu kráľovských vojenských posádok na neďalekých hradoch v Slovenskej Ľupči a vo Zvolene. Výhodná strategicko-geografická poloha komitátneho a neskôr stoličného hradu vo Zvolene (Starý Zvolen – Pustý hrad) spolu s najnovšími výsledkami archeologických výskumov, ktoré odhalili doposiaľ netušený rozsah objektu,¹⁷ do celkom nového svetla postavili aj reálnu potrebu existencie súvislého opevnenia Banskej Bystrice v priebehu 13. a 14. storočia.

Omnoho dôležitejším impulzom pre vznik opevnenia, než akýkoľvek panovnícky dekrét, bol vpád husitských vojsk na územie Slovenska, ktorého negatívny dopad pocítili aj niektoré stredoslovenské banské mestá, vrátane samotnej Banskej Bystrice. Novú Baňu husiti vypálili v roku 1433¹⁸ a v rovnakom roku bezprostredne ohrozovali aj Kremnicu.¹⁹ Ľubietová pri vpáde bratříkov, ktorí v roku 1464 vypálili mesto, prišla aj o niektoré výsadné listiny.²⁰ Rovnaký dôvod viedol Vladislava II. v máji 1500 ku vydaniu príkazu konventu v Šahách, aby vyšetril stratené výsadné listiny stredoslovenských banských miest v dôsledku nepokojov po smrti Albrechta II., a to najmä pri bojových operáciách českých vojsk.²¹ Tieto vojská boli zrejme priamo v Banskej Bystrici, ako to napovedá aj text žiadosti o vystavenie listiny s obnovenými artiku-

¹²FILLOVÁ, L.: Výsledky pamiatkového výskumu vstupnej časti s barbakánom hradného areálu v Banskej Bystrici. In: *Archaeologia historica* 13/1988, Brno 1988, s. 277 – 278, 280.

¹³Existencia ojedinelých kamenných domov v meste je písomne doložená už v 2. polovici 14. storočia. („...domus patris sui sitam circa domus lapidibus...“ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 370/16, s. 51).

¹⁴KODOŇOVÁ, M.: Stavebno-historický vývoj Banskej Bystrice. In: *Monumentorum tutela / Ochrana pamiatok* 13, Bratislava 1988, s. 209.

¹⁵DÖRY, F. – BÓNIS, G. – BÁCSKAI, V. (ed.): *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns* 1301 – 1457. Budapest 1976, s. 191. Text dekrétu sa v archíve mesta Banskej Bystrice nezachoval v origináli, ale iba v mladšom odpise z 19. storočia.

¹⁶ČAPLOVIČ, D.: *Včasnostredoveké osídlenie Slovenska*. Bratislava 1998, s. 176.

¹⁷HANULIAK, V.: Archeologický výskum zvolenského komitátneho hradu. (Výsledky po druhej výskumnej sezóne) In: *Archaeologia historica* 19/1994, Brno 1994, s. 207.

¹⁸ZREBENÝ, A.: *Dejiny Novej Bane*. Martin 1986, s. 57.

¹⁹MÍŠÍK, M.: *Husiti na Slovensku*. Banská Bystrica 1928, s. 39.

²⁰V apríli 1465 Matej Korvín nanovo oslobodil obyvateľov Ľubietovej a jej poddanských obcí Šajby (Strelníkov) a Povrazníka od platenia komorského zisku z dôvodu zničenia pôvodnej listiny pri vpáde českých vojsk. („...a solutione proventum lucrí cameraríe regíae per dívos Reges Hungaríae praedecessores nostros ab antiquo exempti fuerint et libertati, tamen in proxime retroactis disturbíorum temporibus quibus videlicet Bohemi praedones partes has Regni Hungaríae praedicti, superiores igne et praedavastabant, universae litterae et quaelibet privilegia ipsorum partim igne consumpta partim vero per eosdem Bohemos, pariter cum aliis rebus et bonis eorum ablata et annihilata essent...“) ŠOKA BB, Archív mesta Ľubietovej 1282 – 1885, ML – 22b, text v konfirmácii Vladislava II. zo 4. decembra 1496.

²¹ŠOKA BB, MBB Fasc. 6/3-S.

lami cechu mäsiarov z 1. polovice 15. storočia²² a nepriamo svedčia texty nových artikúl cechu krajčirov²³ z roku 1481 a ševcov z roku 1482, ktoré hovoria o artikulách, zničených počas požiaru a rabovania mesta.²⁴ Ich bojové akcie voči mestu navyše potvrdzujú najnovšie nálezy zbraní a českej keramiky.²⁵ Evidentné je, že až po týchto udalostiach v Banskej Bystrici sa začalo so systematickým a intenzívnym budovaním opevnenia jej jadra.

Prvá zmienka o opevnení Banskej Bystrice sa nachádza v zmluve o prímerí medzi šľachtou Novohradskej a Hontianskej stolice a Jánom Jiskrom z Brandýsa zo 17. septembra 1442. Hoci listina vymenúva všetky stredoslovenské banské mestá, iba pri Banskej Bystrici je zdôraznené, že sa tam nachádza *fortalitium*, toto slovo však obsahuje významovo rozdielne pojmy – mohlo znamenať pevnosť, opevnenie alebo hrad.²⁶ V kontexte tejto mierovej zmluvy je výslovné zdôrazňovanie opevnenia iba v prípade Banskej Bystrice pozoruhodné, pretože v tomto období boli fortifikačné objekty napríklad aj v Kremnici a Banskej Štiavnici, o nich sa však zmluva nezmieňuje. To do značnej miery naznačuje kvalitu a rozsah opevnenia banskobystrického hradného areálu už v 1. polovici 15. storočia. Toto opevnenie ešte v 2. polovici 15. storočia tvorili drevené palisády, ako to naznačujú finančné prostriedky poskytnuté pre uvažovanú výstavbu murovaných hradieb z roku 1465.²⁷ Z roku 1459 pochádza zmienka o Kláre, vdove po Bartošovi, kapitánovi (veliteľovi) banskobystrického hradu.²⁸

Napriek absencii veľkého množstva písomných prameňov v dôsledku požiaru mesta z roku 1500, keď zhorel mestský archív, zachované torzá písomností obsahujú aj údaje týkajúce sa opevnenia mestského hradu. Pôvodný vstup do mestského hradu s Petermanovou vežou alebo Zvonickou (doteraz nesprávne nazývanou ako Kazateľská veža – *Predigerthurm*) bol viacnásobne prestavovaný, ale jeho najstaršie časti vykazujú znaky výstavby už z priebehu 1. polovice 14. storočia.²⁹ Práve na tejto veži boli od roku 1482 inštalované hodiny spolu s ich zvonom od majstra Zebolda (Sebalda).³⁰ Zvonicu (*Glocken Thuern*) nemožno stotožňovať s vežou farského kostola Nanebovzatia Panny Márie, v ktorej boli tiež zvony, pretože v nej bol uložený archív mesta Banskej Bystrice spolu s archívom neďalekého mestečka Slovenskej Lupče.³¹ Na samotnej kostolnej veži neboli umiestnené žiadne ťažké zbrane na rozdiel od Zvonice mestského hradu, na ktorej bolo umiestnené minimálne jedno delo.³²

²²Tamže, V-64, s. 9.

²³„... in der Brunst und in dem Raub“ (Tamže, V-64, s. 22-23).

²⁴„... vor etlichen Zeiten in dem Unfrieden, als man unsere Stadt beschedigt, verbrandt und beraubet“ (Tamže, V-64, s. 66-67).

²⁵Za poskytnutie aktuálnych informácií o náleze ďakujem archeologičke Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici PhDr. Marte Mácelovej.

²⁶Štátny okresný archív v Kremnici, fond Archív mesta Kremnice 1254 – 1755, Tomus I., Fons 26, Fasc. 1, č. 14/15c. Za poskytnutie archívneho dokumentu ďakujem Mgr. Adriane Ezrovej, riaditeľke archívu. *Fortalitium* = arx munita, erőd, vár. (BARTAL, A.: *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. Lipsiae 1901, reprint Budapešť 1983, s. 280).

²⁷Banskobystrický ťažiar Mikuláš Jung vo svojom bratislavskom testamente z 31. júla 1465 odkázal finančnú časťku vyše 300 zlatých na vybudovanie murovaného opevnenia banskobystrického mestského hradu (*zu aneir mawr vmb die pfarrkirchen*). Uvádza SKLADANÝ, M.: Zápas o banskobystrickú meď v polovici 15. storočia. In: Zborník FF UK Historica XXVII, Bratislava 1976, s. 190.

²⁸„Hauptman unser Kyrchen oder Peseczungk“ (ŠOKA BB, MBB 9/2-S).

²⁹FILLOVÁ, E.: Výsledky pamiatkového výskumu vstupnej časti s barbakánom hradného areálu v Banskej Bystrici. In: *Archaeologia historica* 13/1988, Brno 1988, s. 280.

³⁰ŠOKA BB, MBB, MÚK 1482, Fasc. 915/26, s. 25. Najstarší doložený hodinár v meste, majster Jakub Hodinár (*Horologius*) zomrel okolo roku 1390. (Tamže, MÚK 1386 – 1439, Fasc. 370, pag. 15).

³¹GRAUS, I.: Zápas o banskobystrické výsady na začiatku 16. storočia. *Historický časopis* 42, č. 1/1994, s. 11. Areál mestského hradu ako bezpečnú lokalitu ešte aj v 17. storočí využívali na uloženie svojich písomností cudzie osoby – napríklad v roku 1617 mal v kostole v truhliciach uložené svoje súkromné písomnosti stolčný hodnostár František Benický (ŠOKA BB, MBB, Fasc. 382/92) Písomnosti boli v kostolnej veži, ako o tom svedčí zápis z roku 1516 „privilegia et literalium instrumenta ... in eorum parochiali ecclesia reposita“ (Tamže, Fasc. 6/17).

³²V roku 1566 traja robotníci po dobu šiestich dní z veže odstraňovali delo. (Tamže, MÚK 1566, inv. č. 65, s. 154).

Zrejme až do konca 15. storočia celý hradný areál alebo prinajmenšom jeho časť obklopovala suchá priekopa, ktorá je archeologicky doložená v oblasti pôvodného vstupu do hradného areálu.³³ Zvykne sa uvádzať, že najstaršie výdavky na lámanie kameňa pre vodnú priekopu pochádzajú z roku 1480,³⁴ tento údaj je však nesprávny a neúplný. Z roku 1480 sa nezachovali žiadne písomné pramene. V roku 1482 majster Ján (*Maister Hannsen*) viedol práce na výstavbe vodnej priekopy na hrade od júna do októbra v celkovom objeme 163,61 zlatých.³⁵ Okrem výkopov zeminy a lámania kameňa sa ku priekope ťahali privodné rúry na vodu a stavali sa kamenné hradobné múry tak, že sa dvíhali zo dna priekopy, pričom tvorili jej vnútornú stenu. Po vnútornom obvode hradieb boli drevené ochodzy. Vrchná časť hradieb niesla drevenú striešku. Na stavbe vodnej priekopy sa finančne podieľalo aj banické bratstvo Božieho tela. V roku 1489 sú v mestských účtoch zaznamenané ďalšie výdavky na kameň pre vodnú priekopu.³⁶ V nasledujúcom roku sa kupovalo drevo pre vodnú priekopu a zaznamenané sú aj výdavky za drevené vodovodné rúry, tie však nevyhnutne nemuseli súvisieť s priamo s priekopou.³⁷ V roku 1493 od začiatku apríla pokračovala stavba priekopy kopaním privodnej štôlne (*Stölllen*) po dobu dvadsiatich dní za 140 zlatých a montážou bližšie neurčených žľabov ku priekope.³⁸ Kamenárskemu majstrovi Hanušovi mesto 26. februára za jeho bližšie nešpecifikované práce vyplatilo úctyhodnú sumu 211 zlatých.³⁹

Výstavba ďalších fortifikačných objektov je doložená už v roku 1490, keď sa vykonávali drobné opravy niektorých starších drevených palisád⁴⁰ a o tri roky neskôr sa robili stavebné úpravy na Novej bašte.⁴¹ Pomenovanie tohto objektu naznačuje existenciu minimálne jednej ďalšej bašty – starej bašty, ktorou mohla byť aj Banická bašta, postavená v roku 1479.⁴² Novou baštou bola pravdepodobne Farská bašta, pretože v roku 1527 dostala bašta s týmto pomenovaním (*Neuen Thorm*) novú strechu s 1300 šindľami, ktoré platil mestský farár.⁴³ Z roku 1490 alebo 1493 je doložená aj existencia mestskej zbrojnice, ktorá obsahovala ťažké zbrane.⁴⁴

Rok 1500 priniesol do chronológie budovania opevnenia hradného areálu istý zmätok kvôli požiaru z 10. apríla. Záznamy z ďalších rokov⁴⁵ totiž obsahujú údaje o stavbe fortifikačných

³³UŠIAK, P.: Archeologický výskum barbakánu mestského hradu v Banskej Bystrici. In: Acta Universitatis Mathiae Belii. Zborník Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela, sekcia spoločenskovedná 2/1998. Banská Bystrica 1998, s. 207.

³⁴LICHNER, J.: Stavebný charakter mestských hradieb a opevnení za čias tureckého nebezpečenstva na Slovensku. Vlastivedný časopis XIII, 1964, č. 1, s. 1.

³⁵ŠOKA BB, MBB, Fasc. 915/26, s. 40 – 42.

³⁶Tamže, MÚK 1489, Fasc. 369/2, s. 19.

³⁷Tamže, MÚK 1490, Fasc. 915/26, s. 71.

³⁸Tamže, Fasc. 915/26, s. 92, 96. V priebehu roka 1531 sa vodná priekopa ešte odvodňovala prostredníctvom na ten účel vyrobených drevených žľabov. (Tamže, MÚK 1531, inv. č. 9, s. 113) Stály odvodňovací kanál sa vykopal a vymuroval až v roku 1536. (Tamže, PP 1536, inv. č. 4/2, s. 111). Od roku 1501 sa zo strany mesta Banskej Bystrice objavili požiadavky na čistenie vodnej priekopy poddanými z Podlavíc, Majera, Riečky, Kostiviarskej, Jakuba a Ulťanky, ďalej poddanými zemanov Leonarda Liptayho a Juraja Barlu, ako aj poddanými farského kostola Nanebovzatia Panny Márie a špitála svätej Alžbety. Požiadavka mesta vychádzala z listiny údajných mestských práv, ktorá mala zhorieť pri požiaru v roku 1500. Pôvodné mestské výsady (ktoré v skutočnosti nezohoreli) túto povinnosť poddaných neobsahovali a objavili sa až v novej výsadnej listine z roku 1524. Už v roku 1532 sa mestská rada sťažovala komisárom kráľovnej Márie, že poddaní nečistia vodnú priekopu a rovnaké sťažnosti sa objavovali aj v nasledujúcich desaťročiach. Táto požiadavka bola iba jedným bodom z veľkej série sťažností mesta na turzovsko-fuggerovskú a neskôr štátnu správu Mediarskeho podniku v Banskej Bystrici. (Podrobnejšie pozri: GRAUS, I.: Zápas o banskobystrické mestské výsady... c. d., s. 3 – 20).

³⁹ŠOKA BB, MBB, Fasc. 915/26, s. 167.

⁴⁰Tamže, MÚK 1490, Fasc. 915/26, s. 69.

⁴¹Tamže, MÚK 1493, Fasc. 915/26, s. 95.

⁴²SURA, M.: Banská Bystrica. Martin 1982, s. 27.

⁴³ŠOKA BB, MBB, MÚK 1525 – 1530, inv. č. 3, farské účty z roku 1527, s. 35, 37. Z roku 1570 pochádza záznam o prácach na streche Novej bašty na hrade, v ktorej bol byt kazateľa (*Walten Prediger*) a organistu. (Tamže, MÚK 1570, inv. č. 72, s. 167).

⁴⁴Tamže, MÚK 1493, Fasc. 915/26, s. 103. Ďalšie zbrane sa nachádzali u tých obyvateľov mesta, ktorí boli zaradení do obranného systému podľa bezpečnostných a protipožiarnych štatútov mesta.

⁴⁵Zo začiatku 16. storočia sa zachovali iba zlomky účtov, ucelený kontinuálny rad mestských účtovných kníh sa začína až v dvadsiatych rokoch 16. storočia.

objektov, ale nešpecifikujú, či ide o opravu už jestvujúcich a zničených požiarom, alebo o stavbu celkom nových objektov. Z účtov sa dozvedáme, že od januára 1501 až do konca októbra rovnakého roka sa na stavbu opevnenia hradu vynaložilo 888,94 zlatých a v stavbe sa pokračovalo od januára 1502, keď sa za prvý mesiac zaplatilo 61,64 zlatých. V tomto prípade zrejme išlo iba o časť výdavkov (ďalšie záznamy z roku 1502 totiž chýbajú) a rekonštrukčné práce sa začali pravdepodobne už v roku 1500.⁴⁶ Kamenné hradby staval majster Ivanič⁴⁷ a osádzali sa aj zbrane.⁴⁸ Koncom apríla 1501 sa po prvý raz spomínajú práce v blízkosti už jestvujúcej Mühlsteinovej bašty.⁴⁹

Do roku 1500 teda v hradnom areáli podľa zachovaných písomných prameňov okrem sakrálnych a hospodárskych objektov stál samotný hrad, Banická bašta, Mühlsteinova bašta, Nová alebo Farská bašta, radnica a vodná priekopa. Existenciu Gallovej alebo Pisárskej bašty a Ondrejovej bašty⁵⁰ v tomto období nevieme písomne doložiť. Existencia oboch objektov je však reálna už minimálne v období 90. rokov 15. storočia alebo najneskôr v prvých rokoch 16. storočia.⁵¹ Nakoľko sa na hradobný múr v úseku Farská bašta – Banická bašta vychádzalo z Banickej bašty, alebo presnejšie z objektu tzv. Matejovho domu, múr s veľkou pravdepodobnosťou jestvoval už v čase dokončenia bašty, teda v roku 1479. Rovnako oprávnený je predpoklad existencie múru v úseku Banická bašta – Gallova (Pisárska) bašta vzhľadom na lokalizáciu slovenského kostola svätého Kríža v priestore medzi nimi, a teda aj Gallovej (Pisárskej) bašty, na ktorú sa múr pripájal. Dostavbu, resp. rekonštrukciu hradného areálu v ďalších rokoch nemôžeme sledovať, lebo absentujú písomné pramene.⁵² Predpokladáme však, že po odstránení škôd po požiari z roku 1500 mal hradný areál už zhruba dnešnú podobu vrátane vstupnej brány hradu – barbakánu.⁵³

V nasledujúcom období sa na hrade nedialo nič podstatné s výnimkou občasných opráv zbraní až do 30. rokov 16. storočia. Od roku 1530 mesto nakupovalo veľké množstvo streliva a pušného prachu, opravovalo zbrane a odlievalo nové delá.⁵⁴ Z hygienických a obranných dôvodov sa od tohto roka malo v hradnom areáli prestať pochovávať.⁵⁵ V roku 1543 sa na hrade budovali nové strielne spolu so studňou, ktorá nahradila dovtedajšiu cisternu.⁵⁶ V rovnakom

⁴⁶ŠOKA BB, MBB, MÚK 1501 – 1502, Fasc. 369/1, s. 49 – 59, 96.

⁴⁷„auff dy Mawr, ... Ywannsth“ (Tamže, s. 54).

⁴⁸„puxen anseczer“ (Tamže, s. 58).

⁴⁹„bey herr Mühlstain Turm“ (Tamže, s. 50) V júni rovnakého roka bol známy donátor viacerých stavieb v Banskej Bystrici, Vít Mühlstein, už nebol. (Tamže, PP 1507 – 1542, V – 28, s. 237).

⁵⁰V prípade Ondrejovej bašty ide iba o nedávno objavený fortifikačný objekt, ktorý doterajšia odborná literatúra nepoznala. Podrobnejšie pozri: GRAUS, I.: K lokalizácii neznámej (piatej) bašty v banskobystrickom hradnom areáli. Archeologia historica 25, Zborník referátov z XXXI. medzinárodnej konferencie archeológie stredoveku „Stredoveké mesto a jeho zázemie“, konanej v Banskej Bystrici v dňoch 27. – 30. septembra 1999, v tlači.

⁵¹V priebehu roka 1564 boli zrútené a nanovo sa postavili strechy troch bástí v hradnom areáli, prameň však neuvádza, o ktoré objekty išlo. (Tamže, MÚK 1564, inv. č. 63, s. 178 – 179, Fasc. 276/40, s. 5 – 49).

⁵²Najstaršie kompletné mestské účtovné knihy po požiari z roku 1500 pochádzajú až od roku 1520 a administratívne protokoly až od 30. rokov, pričom však obsahujú aj množstvo nesmierne cenných spätných zápisov.

⁵³Avenariou údaj o roku 1512 ako o dátume výstavby barbakánu (AVENARIUS, A.: Banskobystrický mestský hrad vo vzťahu k mestu. Pamiatky a príroda 1977, s. 18) nepovažujeme za podložený, pretože mestská účtovná kniha z roku 1512 (ŠOKA BB, MBB, MÚK 1512, Fasc. 369/3) neobsahuje žiadne výdavky na mestský hrad. Naopak, výdavky vo výške 559,47 zlatých obsahuje mestská účtovná kniha z roku 1517. (Tamže, MÚK 1517, Fasc. 374/6a), ale vzhľadom na celkovú sumu a zaradenie v štruktúre ročného richtárskeho sumárneho vyúčtovania je zrejme, že išlo o platy mestských zamestnancov (drábi, trubač, poslovia, kňazi atď.), ktorí bývali zaraďovaní pod položku *Auff dy Kirchen* s približne rovnakou výškou výdavkov. Stavby barbakánu sa na našom území rozšírili už od 2. polovice 15. storočia. (LICHNER, J.: Stavebný charakter... c. d., s. 2).

⁵⁴ŠOKA BB, MBB, MÚK 1530, inv. č. 8.

⁵⁵Pochovávanie v hradnom areáli mestu zakázal Krištof Turn zrejme predovšetkým z hygienických a vojenských dôvodov. (Tamže, Fasc. 229/32, Fasc. 222/13). V tomto období sa cintoriny totiž ešte stále nepokladali za pietne miesta, hroby neboli pokryté náhrobkami a cintoriny často slúžili ako pastvíska, jarmočné priestory alebo školské hriská či dokonca ako odpadové jamy a latriny. (MACEK, J.: Jagelonský vek v Českých zemích 3. (1471 – 1526) Města. Praha 1998, s. 184.

⁵⁶Tamže, MÚK 1543, inv.č. 21. Nevýhody cisterny s vodovodným potrubím sa v plnom svetle preukázali počas ozbrojeného povstania baníkov v auguste 1526, keď baníci prerušili dodávku vody do hradu.

roku sa konali stavebné práce na hradnej vodnej priekope⁵⁷ a celkom nový, ale bližšie nelokalizovaný úsek tejto priekopy mesto vybuďovalo v roku 1556.⁵⁸

Druhou, autonómnou časťou fortifikačného systému mesta, ktorej však sami jeho obyvatelia až do polovice 16. storočia prisudzovali omnoho menšiu dôležitosť než mestskému hradu, bolo opevnenie samotného mesta, resp. jeho jadra. Už sme sa zmienili o obytných vežových domoch, plniacich v 2. polovici 14. storočia aj fortifikačné úlohy, pričom boli doplnené nejakým typom opevnenia, zrejme zemnými valmi. Na existenciu opevnenia mesta poukazuje pomenovanie *Burgstädtl* (*Burchstetel*) alebo *Burgstadt*, ktoré je doložené po prvý raz už v roku 1398.⁵⁹ Prvá ojedinelá zmienka o hradbách okolo mesta v podobe palisád (*Zaun*) mimo územia hradného areálu pochádza z roku 1473.⁶⁰

Rôznorodosť termínov, použitých pri zmienkach o opevnení mesta (*Schrancken*, *Graben*, *Planken*, *Zaun*, *Schrott*, *Schantz*), nám umožňuje vytvoriť si predstavu o jeho približnej podobe. Mesto využívalo kombináciu zemných valov, pletených plotových (poľských) hradieb a palisád, tvorených kmeňmi stromov (predovšetkým dubov) a drevenými doskami. Tieto hrady boli na viacerých miestach prerušené spočiatku iba drevenými (výnimočne kamennými) opevnenými objektmi (*Streuchwehr*) a mestskými bránami so silnými železnými reťazami. V priebehu roka 1502 sa v meste stavala celkom nová bašta, ktorú však nedokážeme ani len približne lokalizovať.⁶¹ V nasledujúcom roku sa realizovala stavba ďalšej celkom novej bašty, stojacej pri niektorej z už dávnejšie jestvujúcich mestských brán.⁶² Od apríla do novembra 1506 viedol stavbu ktorejosi ďalšej novej bašty kamenársky majster Hans Stainmetz.⁶³ Všetky tri uvedené objekty boli postavené z kameňa, hoci drevené fortifikačné objekty sa z nedostatku financií v meste budovali ešte koncom 16. storočia.

Udalosti súvisiace s ozbrojeným vystúpením baníkov a zmena spoločensko-politickej situácie po moháčskej porážke, keď sa územie Slovenska stalo bojiskom medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom I. Habsburským o uhorskú kráľovskú korunu, spolu s bezprostredným tureckým ohrozením krajiny, prinútili aj obyvateľov Banskej Bystrice zaoberať sa obranným systémom mesta, ten sa však spočiatku obmedzoval iba na zavedenie organizačných opatrení v podobe obranných poriadkov založených na štvrtovom princípe.⁶⁴

Až do 40. rokov 16. storočia boli mešťania s jestvujúcimi fortifikačnými objektmi spokojní a nerealizovali žiadne nové stavby s výnimkou drobných opráv. Veľkú pozornosť však venovali opravám a nákupu nových palných zbraní (hákovnice, falkonety a väčšie delá), pušného prachu a munície, ale aj chladných zbraní (halapartne, oštepky, brnenia, prilby). Z roku 1528

⁵⁷Stavebné práce na vodnej priekope prebiehali od júna do septembra a mesto stáli 47,40 zlatých. (Tamže, s. 237 – 240).

⁵⁸Stavba priekopy trvala od januára do mája a mesto stála 240,99 zlatých. (Tamže, MÚK 1556, inv. č. 48, s. 153 – 154).

⁵⁹Toto pomenovanie neskôr, v 16. storočí, označovalo iba istý priestor vo vnútri mestských hradieb, a to približne od Mäsiarskej bašty po námestie. ŠOKA BB, MBB, Fasc. 370/16, MÚK 1386 – 1439, s. 49. V Banskej Bystrici je dodnes živé pomenovanie Hušták (*Hofstadt*), ktoré označovalo Dolné predmestie v priestore od Dolnej brány po bránu v polovici dĺžky Dolnej ulice. Ešte na pláne mesta z roku 1606 – 1608 je v polovici Dolnej ulice brána, ktorá leží súběžne s valmi ohraničujúcimi bývalý Burgstadt.

⁶⁰Tamže, Fasc. 1/11-S.

⁶¹„Item 1502 auff de Paste auff gebauen...“ Excerpty banskobystričského notára Jána Gebela (vo funkcii činný v rokoch 1561 – 1578) ku pripravovanej kronike mesta uvádzajú náklady vo výške 466,03 zlatých. (Tamže, Fasc. 4/14-1, nečíslované strany).

⁶²„Anno 103 (1503) aufn Thurm beim Thor zubauen.“ Náklady stavby dosiahli výšku 335,41 zlatých. (Tamže).

⁶³„Item auff dy waszta oder postem.“ Náklady na stavbu dosiahli výšku 187, 40 zlatých. (Tamže, MÚK 1506, Fasc. 290/108, s. 64 – 68).

⁶⁴K bezpečnostným obranným a protipožiarnym poriadkom, ako aj ku štvrtovej organizácii obyvateľstva pozri GRAUS, I.: Das Alltagsleben von Neusohl im Spiegel der städtischen Brandschutzstatuten im 16. – 18. Jahrhundert. In: ČÍČAJ, V. – PICKL, O. (ed.): Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts. Bratislava 1998, s. 135 – 140.

sú po prvý raz doložené aj mobilné palné zbrane osadené na vozoch (nie však na vlastných lafetách alebo na kolesových podvozkoch), ktoré ťahali ľudia (menšie dvojkolesové *Buchsen Karen*) alebo kónské záprahy (väčšie štvorkolesové *Straywagen* alebo *Schantzwagen*).⁶⁵

Významný impulz na stavbu opevnenia predstavovali udalosti súvisiace s pádom Budína koncom augusta 1541. Mestská rada pod vedením richtára Wolfganga Glocknitzera udalosť zaznamenala do administratívneho protokolu s poznámkou, že sa rozhodla v Banskej Bystrici budovať hradby (palisády) spolu s priekopami (*in der Zeit hat man wahlen Schencze und Graben angehalben um New Soll czumachen*) a najat' špehov. Následne sa začiatkom októbra v Kremnici zišli na spoločnej porade richtári všetkých stredoslovenských banských miest a rozhodli sa na nej ku Ferdinandovi I., ale aj ku kráľovnej Márii do Nizozemska, vyslať svojich zástupcov s požiadavkami finančného príspevku na obranu svojich miest.⁶⁶ Ich obyvatelia sa však v prvej vlne paniky nespoliehali na svoje vlastné sily a mnohí z nich radšej zvolili odchod z ohrozeného územia. Migrácia obyvateľov stredoslovenských banských miest azda aj pod dojomom pádu Ostrihomu bola v tomto období taká intenzívna, že ju musel riešiť sám panovník mandátom z roku 1544, v ktorom ich nabádal na organizovanie obrany a zakazoval im opúšťať mestá.⁶⁷

Už 20. septembra 1541 sa v obmedzenom rozsahu začali opevňovacie práce v priestore starších valov v juhozápadnej časti mesta (Dolné predmestie) v okolí špitála svätej Alžbety, presnejšie niekde pri svätej Anne (*Plancken und Schrancken unter bey Sant Anne*, azda ide o úsek, ktorý sa neskôr zvykol označovať ako *Schrott bei Sanct Anna*), a to navázaním plaveného dreva a jeho montážou do palisád. Na opevňovacích prácach sa okrem mestského tesára a jeho pomocníkov priamo podieľal aj mestský richtár Wolfgang Glocknitzer, ktorý na stavenisko priviezol 22 fúr dreva. Okrem stavby hradieb sa do bližšie neurčenej mestskej brány inštalovala reťaz⁶⁸ a drobné opravy sa vykonávali aj v mestskom hradnom areáli. Práce trvali do 9. októbra a mesto na ne vynaložilo 21,10 zlatých. Táto suma obsahovala aj výdavky na víno a ryby, ktoré pri častých kontrolách priebehu prác na stavenisku konzumovali členovia mestskej rady.⁶⁹

Súbežne so stavbou opevnenia mesto dalo puškárskemu majstrovi Tomášovi zo Zvolena odliať dve nové delá z tridsiatich centov zvonoviny za 133,92 zlatých⁷⁰ a realizovalo drobné opravy starších zbraní.⁷¹ Tých zbraní zrejme v meste nebolo málo, pretože na žiadosť ostrihonského arcibiskupa Pavla z Vardy Banská Bystrica zo svojej výzbroje ochotne poskytla už 6. augusta 1541 hrnskobeňadickému opátstvu 4 hákovnice, cent pušného prachu a dva centy olova.⁷² Ďalšie zbrane v hodnote 55 zlatých (cent prachu, falkonet a 25 kovových gúl) mesto arcibiskupovi poslalo 27. septembra 1545⁷³ a 9. decembra rovnakého roku mu poslalo 10 hákovníc za 40 zlatých.⁷⁴

⁶⁵ŠOKA BB, MBB, MÚK 1528, inv. č. 7, s. 79 – 80. Z roku 1566 pochádzajú podrobnejšie záznamy o ich vystrojovaní. Tesárskemu pomocníkovi Jurajovi Wegedultovi, ktorý na hrade upevnil delo (*Hocken Geschutz*) na bojový voz (*Straywagen*), mesto za dva dni práce zaplatilo 34 denárov. (Tamže, MÚK 1566, inv. č. 65, s. 159) Dvomi tesárskymi pomocníkmi, ktorí na hrade na vozy upevnili hákovnice (*Hocken Rohr*), mesto za týždennú prácu jednému z nich zaplatilo 1 zlatý a druhému za štyri dni práce 66 denárov. (Tamže, s. 160) Mesto ďalej zaplatilo 1,50 zlatého za upevnenie dvojhákovnice a ďalších dvoch zbraní (*die Doppelhocken und ubrigen Rohr*) na bojový alebo hradobný voz (*Schantzwägen*) a za ich okovanie. (Tamže, s. 162) V tomto prípade nešlo o klasické delové lafety alebo kolesové podvozky, ale o skutočné bojové vozy, ťahané koňmi.

⁶⁶Tamže, PP 1541, inv.č. 4/6, s. 56.

⁶⁷KOPČAN, V.: Turecké nebezpečenstvo a Slovensko. Bratislava 1986, s. 46.

⁶⁸Z rovnakého roku máme doložené Drevorubačskú bránu – *Baumhackhels Thar*, nevieme ju však lokalizovať. (Tamže, MÚK 1541, inv. č. 18, s. 127) Z roku 1543 poznáme názov ďalšej brány – *Garthen Thor*, ani ju však nevieme lokalizovať. (Tamže, MÚK 1543, inv. č. 21, s. 141) Z rovnakého roku sú známe názvy niektorých fortifikačných objektov, pravdepodobne na mestskom hrade – *Hern Richters Thurm, Mitterthurm a Hohenthurm*. (Tamže, s. 133 – 135).

⁶⁹Tamže, MÚK 1541, inv. č. 18, s. 247 – 249.

⁷⁰Tamže, s. 175 – 176.

⁷¹Tamže, s. 129, 145 – 146.

⁷²Tamže, s. 178.

⁷³Tamže, MÚK 1545, inv. č. 26, s. 120.

⁷⁴Tamže, s. 128.

Ešte asi z predchádzajúceho obdobia stáli v úseku medzi Hronskou bránou a špitálom svätej Alžbety murované hradby, ktoré veľká povodeň v roku 1543 poškodila a úsek v dĺžke 84 siah sa celkom zrútil.⁷⁵

Do roku 1547, keď sa realizovala stavba valov a palisád bez udanej lokality v hodnote 36,84 zlatých,⁷⁶ sa mesto napriek pôvodným predsavzatiam z roku 1541 uspokojovalo s jestvujúcim opevnením a sústreďovalo sa iba na opravy, údržbu a výrobu nových zbraní, ako aj na občasné cvičné streľby z najväčšieho dela⁷⁷ a na následné zasklievanie okien na hrade, ktoré vyrazila tlaková vlna.⁷⁸ O dva roky neskôr sa realizovali drobné opravy palisád v Hornej ulici v susedstve kostola svätého Ducha⁷⁹ a opravovali a omietali sa murované hradby v mestskom hradnom areáli za 79,79 zlatých.⁸⁰

Až do roku 1564 sa v meste nestavali žiadne nové fortifikačné objekty. Táto skutočnosť zrejme odrážala spokojnosť Bystričanov s jestvujúcim opevnením, ktoré muselo byť dostatočne silné, keďže obyvatelia mesta sa napriek hrozbe tureckého vpádu v roku 1552 nerozhodli posilňovať opevnenie, ale stavať vežu na námestí, do ktorej chceli umiestniť nové, v poradí už druhé mestské hodiny len preto, lebo Štiavničania a Kremničania už dávnejšie mali dvojvozevých hodín a Bystričania za nimi nechceli zaostať.⁸¹ Obrana mesta sa v rokoch 1550 – 1563 zameriavala výlučne na údržbu zbrojného arzenálu a na jeho neustále rozširovanie.⁸² Ďalšie finančné prostriedky mesto v roku 1561 vynaložilo na stavbu novej budovy strelnice v priestore pred Hronskou bránou⁸³ a prispelo aj na stavbu hradieb v Brezne.⁸⁴

Dá sa oprávnenne predpokladať, že absencia aktivít v budovaní fortifikačného systému mesta v tomto období do značnej miery súvisela s nádejou jeho obyvateľov, že vojenské šťastie sa obráti a že uhorské vojská dokážu Turkom úspešne vzdorovať. Všetky podobné nádeje však definitívne pochovala zdrvujúca porážka uhorských vojsk pod velením zvolenského kapitána a hlavného kapitána stredoslovenských banských miest Jána Balašu začiatkom apríla 1562 pri Sečanoch, v ktorej údajne iba z banskobystrického kontingentu žoldnierov okrem piatich alebo šiestich všetci padli.⁸⁵ Prelomovým pre formovanie obrany stredoslovenských banských miest sa stal rok 1564, keď sa reorganizoval systém obrany a vytvorilo sa šesť hlavných kapitanátov. Nové velenie Štefana Deršfyho, ktoré prinieslo aj prijatie nového vojenského poriadku v máji 1564,⁸⁶ Banskobystričanov definitívne presvedčilo o nevyhnutnosti obrany.⁸⁷ Od tohto roka sa datuje aj nová etapa budovania mestského fortifikačného systému.

⁷⁵Tamže, PP 1543 – 1550, inv. č. 3.

⁷⁶Tamže, MÚK 1547, inv. č. 33, s. 93 – 94.

⁷⁷Tamže, MÚK 1544, inv. č. 22, s. 114, MÚK 1558, inv. č. 54, s. 99.

⁷⁸Tamže, MÚK 1563, inv. č. 63, s. 179.

⁷⁹Tamže, MÚK 1549, inv. č. 36, s. 118 – 119.

⁸⁰Tamže, s. 101 – 104.

⁸¹GRAUS, I.: Hodinová veža v Banskej Bystrici. Pamiatky a múzeá 1999, č. 1, s. 16.

⁸²Mesto v tomto období zamestnávalo puškárskeho majstra Jaruša (*Jarusch*), ktorý sa staral o údržbu palných zbraní a po jeho smrti v roku 1563 túto údržbu po isté obdobie vykonávala jeho vdova. (ŠOKA BB, MBB, MÚK 1563, inv. č. 61, s. 175). Od januára do decembra 1563 sa pre mesto vyrábalo nové veľké delo s hmotnosťou 30 centov a jeden mažiár. Za práce spolu s výrobou príslušenstva (lafeta, zápalná munícia) sa zaplatilo 92, 55 1/2 zlatých. (Tamže, s. 159 – 161).

⁸³Mesto na drevenú stavbu vynaložilo 38,87 zlatých. (Tamže, MÚK 1561, inv. č. 59, s. 171 – 173). Táto budova nahradila starší objekt, na stavbu ktorého mesto v roku 1534 vypísalo daň. (Tamže, MÚK 1534, inv. č. 12, s. 128) Ani tento objekt nebol prvým a iba nahradil starší objekt strelnice.

⁸⁴Mesto v januári 1562 Breznu poskytlo 25 zlatých na stavbu opevnenia. (Tamže, MÚK 1562, inv. č. 60, s. 144).

⁸⁵MATUNÁK, M.: Turecko-uhorské boje v severozápadnom Uhorsku. In: Tenže: Život a boje na slovensko-tureckom pohraničí. Bratislava 1983, s. 115. Vlachovič uvedený údaj spochybňuje s poukázaním na termín správy podanej ihneď po bitke, ktorá nemohla zohľadniť prípadný návrat rozutekaných vojakov. (VLACHOVIČ, J.: Príspevok k problematike prenikania tureckej moci na Slovensko. Historický časopis 7, 1959, č. 2, s. 246).

⁸⁶BENKO, J.: Obrana stredoslovenských banských miest v rokoch 1552 – 1564. Historie a vojenství 1969, č. 1, s. 11.

⁸⁷Veľmi zreteľne sa to prejavilo v postoji stredoslovenských banských miest voči zatarasovaniu ciest a budovaniu strážnych veží. Zatiaľ čo v roku 1553 sa báli, že by nimi iba zbytočne dráždili Turkov, v roku 1564 ich už plne akceptovali a v roku 1556 sa sťažovali na spríechodnenie jednej pôvodne zatarasenej lesnej cesty.

Vo svojej prvej fáze sa začala už celkom tradične zdokonaľovaním opevnenia mestského hradného areálu a opevnenie okolo mesta sa na rad dostalo až o ďalších päť rokov. Mešťania požiadali o pomoc pri získaní finančných prostriedkov na svoju obranu panovníka, a ten im vyhovel. Ferdinand I. už 15. mája 1564 Banskej Bystrici a Banskej Štiavnici odpustil daň vo výške 750 zlatých pre každé mesto a tieto prostriedky mali obe mestá vynaložiť iba na stavbu svojich opevnení. Aby ich náhodou nezneužili na iné ciele, museli panovníkovi poskytnúť riadne vyúčtovanie. Kráľ ďalej obom mestám pridelil po 30 centov medi na odliatie nových diel, ktorú si mali odobrať v banskobystrickom Mediarskom podniku. Mestá však materiál na delá dostali iba s podmienkou, že v prípade potreby ich zapožičajú cisárskym vojskám. V rovnaký deň panovník tieto dispozície zaslal Uhorskej komore.⁸⁸

Z finančných prostriedkov za odpustenú daň mesto realizovalo prestavbu striech troch bášť v mestskom hradnom areáli a v tejto lokalite prostredníctvom murárskeho majstra Peregrina a kamenárskeho majstra Oswalda Stainmetza budovalo nové hradby.⁸⁹ Pridelených 30 centov medi sa doplnilo ďalšími nákupmi suroviny (spolu 87 centov kovu), na ktorú prispelo aj banícke bratstvo Božieho tela a puškársky majster Pavol Naidl z Prešova odliat 8 nových diel (*Stuckh*) a jeden mažiar. Ďalej sa kúpil pušný prach, kamenné aj kovové gule a surovina potrebná na výrobu zápalných projektív.⁹⁰ Aj ďalšie obdobie až do roku 1568 bolo poznačené iba zdokonaľovaním výzbroje,⁹¹ ale nie opevnenia. Tomu sa venovala iba minimálna pozornosť v rámci bežnej údržby (opravy múrov, čistenie vodnej priekopy).

Stavba opevnenia okolo mesta sa dostala na program dňa až v roku 1569 počas richtárovania Sebastiana Pribicera. Od apríla do júna sa stavala časť kamenného opevnenia nahradzujúca palisády za záhradou mestského domu (neskoršej radnice na námestí), čiže v priestore medzi Hronskou bránou a Komorským domom (Unterhausom), na ktorú sa použil nielen kameň z lomu za Pfarhoffom (hospodárskym dvorom mestskej fary), ale aj materiál zo zrútenej, bližšie neidentifikovanej bašty. Stavba, ktorú viedol majster Oswald, stála 66,36 1/2 zlatých.⁹² V tomto období už v blízkosti Dolnej brány stáli nové palisády.⁹³ Okrem peňazi na stavbu tohto malého úseku hradieb mesto rovnako ako v minulosti vynakladalo finančné prostriedky na nákup nových zbraní a na údržbu starých. Ďalší úsek kamenného hradobného múru v priestore Hronskej brány dal postaviť richtár Sebastián Hankuš v roku 1573 (stavalo sa od augusta do októbra) a súčasne sa opravovala drevená brána na Striebornej ulici. Na opevnenie mesto v tomto roku vynaložilo 75,82 zlatých.⁹⁴ Banská Bystrica okrem toho musela odovzdať ďalších 82,42 zlatých ako svoj podiel na stavbu opevnení v prospech vojenského velenia z celkovej sumy 300 zlatých, ktoré mali uhradiť stredoslovenské banské mestá.⁹⁵

Celkom nová etapa intenzívneho budovania opevnenia mesta nastala v polovici 70. rokov 16. storočia. Zatiaľ čo začiatkom októbra 1574 pod dojemom správ o blížiacom sa príchode Turkov a Tatárov, mešťania povzbudení čerstvou spomienkou na zajatého tureckého vojaka, ktorý sedel v banskobystrickom väzení,⁹⁶ spolu s baníkmi (pod vedením svojho veliteľa, richtára Pavla Thama) okázalo vykonávali prehliadku v zbrani pod novovyrobenou mestskou zástavou,⁹⁷ už v novembri a decembri rovnakého roka spolu s ďalšími banskými mesta-

⁸⁸ŠOKA BB, MBB, Fasc. 276/40, s. 2 – 3.

⁸⁹Tamže, Fasc. 276/40, s. 5 – 49.

⁹⁰Tamže, Fasc. 276/40, s. 59 – 66, MÚK 1564, inv. č. 63, s. 127 – 128.

⁹¹Vystrojovanie palisádových vozov, nákup pušného prachu, opravy a údržba palných zbraní, nákup munície, brnenia a v roku 1567 majster Pavol Naidl odliat 4 nové jednocentové hákovnice. (Tamže, MÚK 1567, inv. č. 66, s. 159).

⁹²Tamže, MÚK 1569, inv. č. 70, s. 123 – 124.

⁹³Tamže, MÚK 1572, inv. č. 74, s. 105.

⁹⁴Tamže, MÚK 1573, inv. č. 76, s. 109r – 110v.

⁹⁵Tamže, MÚK 1570, inv. č. 72, s. 136.

⁹⁶Turek bol vo väzení od 10. októbra 1573 do 23. januára 1574. (Tamže, MÚK 1573, inv. č. 76, s. 112r – 113r, MÚK 1574, inv. č. 80, s. 178).

⁹⁷Tamže, MÚK 1574, inv. č. 80, s. 130 – 131.

mi posielali vyslancov na panovnícky dvor s úpenlivými prosbami o finančnú pomoc na obranu.⁹⁸

V júli 1575 po dobytí pevností Modrého Kameňa a Divína, ktoré boli nesmierne dôležitými baštami na ceste ku stredoslovenským banským mestám, sa turecký záujem o podrobenie týchto bohatých miest zvýšil. Filákovský beg Mehmed koncom júla vyzval celú Zvolenskú stolicu, aby sa mu poddala, v dôsledku čoho hlavný preddunajský kapitán Šimon Forgáč spolu so zvolenským kapitánom Jánom Pethöm, krupinským kapitánom Jánom Krušičom a komárňanským kapitánom Andrejom Kielmannom vyzýval verejnosť do boja proti Turkom. Na základe jeho rozkazu sa aj v stredoslovenských banských mestách mali robiť seriózne vojenské prípravy na očakávaný vpád nepriateľa.⁹⁹ Banskobystrický richtár Pavol Tham v očakávaní bezprostredného útoku na mesto, prikázal všetkým majiteľom domov vo dne i v noci mať neustále pri sebe svoje najlepšie zbrane, dávať pozor na prípadný úmyselne založený požiar a podávať správy o všetkých podozrivých cudzích ľuďoch v meste.¹⁰⁰

Ešte predtým, 9. júla, sa mestská rada spolu so zborom starších a správcom Mediarkeho podniku Wilhelmom Iglom zúčastnila prehliadky mestského chotára z hólí oproti Kráľovej studni¹⁰¹ a po obhliadke celkovej situácie sa konali viaceré prehliadky mesta, aby sa určili najvhodnejšie úseky stavby opevnenia v podobe drevených palisád. Mesto vyzvalo všetkých tesárov, ktorí sa v ňom zdržiavali, aby sa dali urýchlene do práce a nakupovalo stavebný materiál. Práce sa začali v júli a skončili sa až 24. decembra 1575, pričom celkové náklady na stavbu v tomto roku dosiahli výšku 166,56 1/2 zlatých. Okrem ťažby dreva za Tajovom, na Urpíne, Vigľaši, Očovej a Slatine sa kopali základové jamy v časti mesta za záhradami v priestore Burgstadtu (čiže v dnešnom areáli múzea SNP), tu sa postavila celkom nová drevená bašta (neskoršia Mäsiarska bašta), v jej blízkosti 135 siah palisád a do Lazovnej a Striebornej ulice sa osadili veľké reťaze. Je zaujímavé, že na opevňovacích prácach sa dobrovoľne podieľali aj roľníci bývajúci v susedstve mesta.¹⁰² Na cestovné výdavky v súvislosti so zabezpečením stavebného materiálu a pri riešení ďalších vojenských záležitostí mesto vynaložilo 276,39 1/2 zlatých¹⁰³ a ďalších 684,52 zlatých mesto stálo vystrojenie žoldnierov (drabantov).¹⁰⁴ Banícke bratstvo Božieho tela zároveň prispelo na nové pokrytie strechy a na nevyhnutné opravy objektu strelnice.¹⁰⁵

Budovateľské úsilie mestskej rady v nezmenšenej miere pokračovalo aj v priebehu nasledujúcich rokov. Od januára do septembra 1576 mesto na stavbu palisád a opevnených drevených objektov vynaložilo 230,83 zlatých¹⁰⁶ a na rozličné záležitosti súvisiace so stavbou dalo ďalších 31,54 zlatých. Keďže na postavenie vojska muselo dať 361,70 zlatých, mešťania s povďakom prijali finančnú výpomoc Liptovskej stolice, aj keď išlo iba o necelých 50 zlatých¹⁰⁷ a na stavbu opevnenia vyhradili všetky príjmy mesta z predaja dreva¹⁰⁸ a vápna.¹⁰⁹ Napriek tomu, že výdavky za posledné dva roky boli vysoké a vybuďovala sa veľká časť opevnenia, mešťania sa necítili s priebehom prác spokojní, a preto sa richtár Andrej Süsmundt začiatkom júna 1576 obrátil na panovníka, aby mestu odpustil alikvótnu časť dane (*Tax oder Landsteuer*) vo výške 1000 zlatých (predpísaná výška dane pre všetky stredoslovenské banské mestá bola 4000 zlatých). Mesto chcelo tieto financie použiť na ďalšiu výstavbu drevených

⁹⁸Tamže, s. 101, 103.

⁹⁹VLACHOVIČ, J.: Príspevok k problematike... c. d., s. 260 – 261.

¹⁰⁰Tamže, MÚK 1575, inv. č. 81, s. 139.

¹⁰¹Tamže, s. 145.

¹⁰²Tamže, s. 201 – 207.

¹⁰³Tamže, s. 197.

¹⁰⁴Tamže, s. 185 – 190.

¹⁰⁵Tamže, s. 149.

¹⁰⁶Tamže, MÚK 1576, inv. č. 83, s. 295 – 302.

¹⁰⁷Tamže, s. 11.

¹⁰⁸Tamže, s. 259.

¹⁰⁹Tamže, s. 85.

hradieb, pretože podľa pisateľov žiadosti bola Banská Bystrica voči nepriateľom celkom otvorená, čo u nich mohlo vzbudzovať iba posmech. Hoci to nebola celkom pravda, mesto sa o potvrdení pravdivosti tohto konštatovania odvolávalo na kráľových vyslancov, ktorí Banskú Bystricu v tom roku navštívili, ďalej na správcu tamojšieho Mediarskeho podniku a na oboch komorských grófov z Kremnice a Štiavnice.¹¹⁰ Koncom júla sa s prosbou o pomoc obrátili na arcivojvodu Ernesta¹¹¹ a ešte predtým od kráľovských komisárov žiadali pomoc pri výstavbe hradieb, uliatí veľkého dela a nákupe stavebného dreva formou poskytnutia 200 centov medi.¹¹²

Žiadosťou adresovanou panovníckemu dvoru sa zaoberal arcivojvoda Karol, ktorý začiatkom septembra prostredníctvom dolnorakúskej komorskej rady vydal dispozície správcovi Mediarskeho podniku v Banskej Bystrici, aby mestu poskytol 200 centov medi v hodnote približne 1000 zlatých na stavbu opevnenia.¹¹³ Mesto síce dostalo iba 83 1/3 centa medi, ale Banskobystričania ju koncom roka 1576 dokázali v Krakove predať za 916,66 zlatých.¹¹⁴ Počas roka sa pracovalo na palisádach na viacerých miestach – v blízkosti Horného špitálskeho mlyna,¹¹⁵ na palisádach oproti Hronu¹¹⁶ a na palisádach za domom Hansa Ulenntza v Hornej ulici,¹¹⁷ ďalej na niektorej bašte oproti Hronu, na bašte za záhradou Hansa Schaffera v ulici svätej Anny,¹¹⁸ na bašte za majerom Mateja Suessa pri Hornom mlyne,¹¹⁹ na bašte neďaleko potoku Bystrica¹²⁰ a vykonávali sa aj drobné opravy bašty v Burgstadte, teda Mäsiarskej bašty.¹²¹ Okrem toho sa opravovala bránka v palisádach za domom Hansa Ulenntza.¹²² Bránu za mestským domom za 29,22 zlatých vymuroval majster Oswald.¹²³ Všetky bašty (podobne ako palisády) sa zalepili zmesou zeminy a gleja a táto hmota sa po vyschnutí nafarbila na zeleno.¹²⁴ Napriek veľkému množstvu zbraní v meste sa prostredníctvom puškárskeho majstra Hansa Suchentrunka odliali ďalšie dve nové delá a 8 dvojhákovnic. Mesto na nákup zbraní a munície v tomto roku vynaložilo 40,26 zlatých.¹²⁵

V nasledujúcom roku (1577) mestská rada pod vedením Pavla Thama po predchádzajúcej konzultácii so správcom banskobystrického Mediarskeho podniku Wilhelmom Iglom po prvý raz vypísala pre svojich obyvateľov daň na výstavbu opevnenia (*Steuer zum Schrancken Paw*),¹²⁶ z ktorej získala 100,50 zlatých.¹²⁷ Tieto peniaze sa použili na stavbu už dávnejšie zrútených palisád medzi Lazovnou a Striebornou bránou¹²⁸ a zároveň sa prestavovala Horná a Dolná brána. Pri Dolnej bráne až po špitál svätej Alžbety sa stavala murovaná hradba spolu s baštou a za špitálom sa stavali palisády. V okolí Hornej brány sa staval sčasti kamenný hradobný múr a sčasti palisády. Ďalšie palisády sa stavali v priestore Horného mlyna, a to za domom Klementa Ravasa v Lazovnej ulici, za majerom Hansa Süsmundta a niekde v okolí Dolnej brány.¹²⁹

¹¹⁰Tamže, Fasc. 316/98, fasc. 316/99.

¹¹¹Tamže, Fasc. 117/23.

¹¹²Tamže, Fasc. 192/29.

¹¹³Tamže, Fasc. 117/37.

¹¹⁴Tamže, MÚK 1577, inv. č. 85, s. 91, PP 1576, inv. č. 17, s. 171.

¹¹⁵Tamže, MÚK 1576, inv. č. 83, s. 314 – 315.

¹¹⁶Tamže, s. 313.

¹¹⁷Tamže, s. 307.

¹¹⁸Tamže, s. 313.

¹¹⁹Tamže, s. 300.

¹²⁰Tamže, s. 298.

¹²¹Tamže, s. 305 – 306.

¹²²Tamže, s. 307. V palisádach bolo niekoľko malých výpadových bránok, ktoré boli obité železom.

¹²³Tamže, s. 317 – 319.

¹²⁴Tamže, s. 306 – 307.

¹²⁵Tamže, s. 321 – 323.

¹²⁶Tamže, PP 1577, inv. č. 17, s. 245.

¹²⁷Tamže, MÚK 1577, inv. č. 85, s. 92.

¹²⁸Tamže, PP 1577, inv. č. 17, s. 266.

¹²⁹Tamže, Fasc. 372/5.

V tomto období sa na kopci za Pfarhoffom z dreva postavil strážny dom – vartovka.¹³⁰ Nakoľko mesto v tomto období zápasilo aj s nedostatkom pracovných síl, pokúšalo sa zamedzovať neustálemu povolávaniu svojich poddaných na rôzne práce do Zvolena pre tamojšieho kapitána,¹³¹ zatiaľ čo na opevňovaní Banskej Bystrice sa mali podieľať poddaní z Ľubietovej a z Brezna.¹³²

Pretože na stavbu sa vynaložilo 1460,31 1/2 zlatých, ďalších 398,12 1/2 zlatých stál stavebný materiál¹³³ a na vystrojenie žoldnierov bolo potrebných ďalších 114,61 zlatých,¹³⁴ mesto sa ocitlo vo finančnej tiesni. Keďže na žiadosť o 200 centov medi zo 14. júna, adresovanú arcivojvodovi Ernestovi, mesto azda aj z dôvodov vážneho podozrenia z pripravovanej kolaborácie s Turkami¹³⁵ nedostalo odpoveď,¹³⁶ už v 2. polovici augusta bolo nútené obrátiť sa s prosbou o pôžičku 200 zlatých na svojho občana Samuela Schmeidela, ktorý žiadosti vyhovel.¹³⁷ Koncom roka sa mestská rada po druhý raz v tomto roku obrátila so žiadosťou o pomoc aj na panovnícky dvor. Dňa 22. novembra mestský podpisár vo Viedni predstrel mestskú žiadosť o poskytnutie 200 centov medi z banskobystrického medeného hámra, z ktorej by sa po jej predaji mohla realizovať stavba opevnenia mesta. Mestská rada v žiadosti argumentovala, že každým dňom a hodinou sa očakáva útok nepriateľov, pričom mesto naň nie je pripravené, pretože na mnohých miestach nie je chránené hradbami aj napriek tomu, že iba nedávno sa na vymurovanie niekoľkých brán a jednej bašty vynaložilo vyše 1000 zlatých. Argumentovala aj nechránenosťou kráľovských objektov v meste (Komorský dom – Unterhaus, Oberhaus a Mediarke podnik), svojou údajnou biedou v dôsledku zásobovania Mediarkeho podniku a nezabudla zdôrazniť ani požiar Pfarhoffu z 12. novembra, ktorý považovala za dielo Turkov. Mesto si z takto získaných peňazí tiež chcelo kúpiť pušky a delá spolu s príslušnou muníciou. Rovnakú žiadosť mešťania adresovali Dvorskej komore a rokovala o nej aj Vojenská rada. Začiatkom decembra mesto opätovne od kráľovských komisárov, ktorí práve boli v meste, urgovalo poskytnutie 200 centov medi.¹³⁸ Na základe neustáleho naliehania mestskej rady sa panovník rozhodol mestu pomôcť a už začiatkom decembra 1577 mu poskytol požadovanú surovinu.¹³⁹ Spokojná mestská rada sa po tejto dobrej správe poďakovala správcovi Mediarkeho podniku za pomoc pri kladnom vybavení žiadosti a za pomoc pri dovezení stavebného dreva – darovala mu strieborný pozlátený pohár za 26,72 zlatých.¹⁴⁰

Hoci Banská Bystrica v nasledujúcom roku z dane na stavbu opevnenia získala iba 20 zlatých,¹⁴¹ realizovala sa stavba kamenných hradieb za Pfarhoffom v Lazovnej ulici, v blízkosti ktorej sa postavila bašta aj brána za 1558,19 1/2 zlatých.¹⁴² Finančné prostriedky teda napriek všetkému, už znovu Banskej Bystrici zrejme nechýbali, pretože richtár Ján Leutner rozhodol o prestavbe iba nedávno vyhoreného Pfarhoffu za ďalších 1036,68 zlatých¹⁴³ a na žoldnierov mesto dalo 173,53 zlatých.¹⁴⁴

¹³⁰Tamže, Fasc. 372/5.

¹³¹Tamže, Fasc. 316/103.

¹³²KOPČAN, V.: Turecké nebezpečenstvo... c. d., s. 76.

¹³³Tamže, MÚK 1577, inv. č. 85, s. 207 – 227.

¹³⁴Tamže, s. 231 – 233.

¹³⁵V roku 1575 filakovský beg Hasan vyzval Banskú Bystricu a Brezno, aby mu poskytli meď, potrebnú na výrobu zbraní. Za surovinu obom mestám ponúkol záruku ochrany. Uvedená ponuka vzbudila všeobecné podozrenie z možnej zrady a arcivojvoda Ernest v januári 1577 vyzýval banskobystrickú mestskú radu, aby odmietla tureckú výzvu a bránila sa za každú cenu. (KOPČAN, V.: Turecké nebezpečenstvo... c. d., s. 75).

¹³⁶Tamže, Fasc. 117/38.

¹³⁷Tamže, PP 1577, inv. č. 17, s. 266, MÚK 1577, inv. č. 85, s. 4.

¹³⁸Tamže, Fasc. 316/102.

¹³⁹Tamže, Fasc. 316/104, fasc. 192/30.

¹⁴⁰Tamže, MÚK 1577, inv. č. 85, s. 142.

¹⁴¹Tamže, MÚK 1578, inv. č. 86, s. 117.

¹⁴²Tamže, s. 253, PP 1578, inv. č. 20, s. 27.

¹⁴³Tamže, MÚK 1578, inv. č. 86, s. 253.

¹⁴⁴Tamže, s. 259.

Pretože výdavky na výstavbu, resp. prestavbu opevnenia boli skutočne obrovské, mestská rada Banskej Bystrice sa okamžite po ustanovení arcivojvodu Ernesta, mladšieho brata cisára Rudolfa II. do funkcie hlavného veliteľa cisárskych vojsk proti Turkom, v roku 1578 na neho obrátila so žiadosťou o pomoc pri výstavbe opevnenia v podobe palisád a bášt okolo mesta vo výške 1000 zlatých a zároveň si pýtala 200 centov medi z Mediarkeho podniku na odliatie diel, ktoré by sa umiestnili v bránach alebo baštách. Mešťania sa zatiaľ rozhodli stavať iba drevené objekty, pretože iba na výstavbu murovaných brán a bášt na najexponovanejších úsekoch by podľa svojich výpočtov potrebovali vyše 800 zlatých.¹⁴⁵ Panovnícky dvor prosby sčasti akceptoval a v priebehu roka 1578 mestu poskytol požadovanú meď, po predaji ktorej do mestskej pokladnice pribudlo 2068 zlatých.¹⁴⁶

V roku 1579 sa táto etapa opevňovacích prác, prebiehajúca od roku 1575, blížila ku svojmu záveru a tomu zodpovedali použité finančné prostriedky. Na dani z výstavby opevnenia mesto získalo 70,8 zlatých¹⁴⁷ a na stavbu vynaložilo 897,94 zlatých. Pod vedením richtára Pavla Thama sa pracovalo na dokončení stavby Hornej brány a Lazovnej brány (obe brány už boli z kameňa) a staval sa aj kamenný múr v blízkosti Lazovnej brány. Stavbu realizoval murársky majster Krištof Krainer a kamenári na Lazovnú bránu osadili mestský erb. Pracovalo sa aj na Kožušníckej bašte. Aj tentoraz mesto kúpilo 9 nových dvojhákovníc, 4 polhákovnice a nakúpila sa aj munícia.¹⁴⁸

Za výraznú pomoc pri získaní finančnej podpory od panovníckeho dvora mestská rada zástupcov komory, Krištofa von Rappacha a Davida Haaga, odmenila dvoma koňmi s tureckými postojmi.¹⁴⁹ Už v polovici mája mestská rada spolu so správcom Mediarkeho podniku vykonala obhliadku terénu v priestore za Komorským domom, pretože sa uvažovalo o výstavbe hradieb práve v tomto priestore,¹⁵⁰ ale stavba sa nakoniec nerealizovala. V roku 1580 sa na stavbu opevnenia a na výzbroj vynaložilo len 246 zlatých¹⁵¹ a mesto v tomto roku neplatilo ani žoldnierov.¹⁵² V poslednom roku výstavby (1581) sa na stavbu vynaložilo iba 22,37 1/2 zlatých, za ktoré sa vykonali drobné opravy palisád¹⁵³ a puškársky majster Hans Suchentrunk pre mesto vyrobil dva nové falkonety.¹⁵⁴

V roku 1582 a 1583 sa v Banskej Bystrici nestavali žiadne nové fortifikačné objekty a mesto veľké finančné prostriedky vynaložilo na stavbu vodovodu z Rudlovej.¹⁵⁵ Aj v tomto období mestská rada spolu so správcom Mediarkeho podniku rekognoskovala stav opevnenia a uvažovalo sa o stavbe palisád v Hornej ulici.¹⁵⁶ Pretože už v roku 1584 sa samovoľne zrútili časti palisád pri Dolnom špitálskom mlyne, ktoré stáli v zátopovom pásme potoka Bystrica, mesto ich muselo znovu postaviť. Práce pod vedením richtára Jána Semblera trvali od mája do októbra 1584 a zaplatilo sa za ne 83,53 1/2 zlatých.¹⁵⁷ V rovnakom roku sa opravovali palisády pri Hrone a pri Pfarhoffe.¹⁵⁸ Opravy pokračovali aj v nasledujúcom roku, keď sa z príkazu Pavla Thama opravovali palisády za domom Lukáša Stenzela v Hornej ulici¹⁵⁹ a pri Dolnej

¹⁴⁵Tamže, Fasc. 316/97.

¹⁴⁶Tamže, MÚK 1578, inv. č. 86, s. 115 – 116.

¹⁴⁷Tamže, MÚK 1579, inv. č. 89, s. 101.

¹⁴⁸Tamže, s. 1 – 75.

¹⁴⁹Tamže, MÚK 1579, inv. č. 89, s. 153 – 154 Mesto kúpilo zvieratá za 74 zlatých od ľubietovského a breznianskeho kapitána Jakuba Antona a od banskobystričského mešťana Sebastiana Hankuša.

¹⁵⁰Tamže, MÚK 1579, inv. č. 89, s. 195.

¹⁵¹Tamže, MÚK 1580, inv. č. 91, s. 168.

¹⁵²Tamže, s. 170.

¹⁵³Tamže, MÚK 1581, inv. č. 93, s. 261 – 263.

¹⁵⁴Tamže, s. 203.

¹⁵⁵Tamže, MÚK 1582, inv. č. 95, s. 276 – 283.

¹⁵⁶Tamže, s. 251 – 252.

¹⁵⁷Tamže, MÚK 1584, inv. č. 99, s. 263 – 269.

¹⁵⁸Tamže, s. 268.

¹⁵⁹Tamže, MÚK 1585, inv. č. 103, s. 271. Stenzelov dom stál v blízkosti domu Michala Sprostého, za ktorého domom neskôr stála Obuvnícka bašta.

bráne.¹⁶⁰ Tiež sa od júla do novembra 1585 za 230,85 zlatých prestavovala Horná brána. Stavbu realizoval majster Krištof Krainer.¹⁶¹

V roku 1586 Banskobystričania v dôsledku postupného neustáleho poškodzovania drevených palisád, čo si vyžadovalo veľké výdavky na údržbu, rozhodli, že do nich už viac nebudú investovať¹⁶² a po dohode mestskej rady so zborom starších sa mal každoročne postaviť istý úsek kamenných hradieb, ktorý by nahradil staré palisády.¹⁶³ Napriek prebiehajúcej morovej epidémii¹⁶⁴ a povstaniu baníkov v Španej Doline, ktoré priamo zasiahlo aj Banskú Bystricu,¹⁶⁵ sa začalo s prestavbou zrútených palisád v oblasti Burgstadtu, a to od Hronskej brány smerom ku Mäsiarskej bašte. Múr mal dĺžku 126 siah, od základu po ochodzu bol široký 1 1/2 siah a od ochodzy po vrchol 2 stopy. Za stavbu, ktorú od augusta do novembra realizoval taliansky murársky majster Anton Egger, mesto zaplatilo 310,58 1/2 zlatých.¹⁶⁶ Počas pravidelnej inšpekcie komínov v meste koncom augusta richtár Michal Eiseler vyzval obyvateľstvo na zvýšenú opatnosť a pripomenul potrebu kvalitnej osobnej výzbroje.¹⁶⁷ O niekoľko dní si Banskobystričania precvičili nástup do zbrane a vyskúšali si aj strelbu z diel.¹⁶⁸ Práve v tomto období mešťania panovníka požiadali o delolejára, ktorý by pre Banskú Bystricu odlihal nové veľké delo a falkonet na náklady panovníckeho dvora.¹⁶⁹

Napriek úspešnému prvému kroku sa však mestu tieto predsavzatia nepodarilo vždy dodržať. V nasledujúcom roku richtár Bartolomej Novák realizoval prestavbu časti palisád pri Mäsiarskej bašte na kamenné hradby za 254,24 zlatých¹⁷⁰ a na vrchu Urpín nad mestom v lokalite Zamrzlé murársky majster Ondrej Boženík pôvodný drevený strážny dom za 59,15 zlatých nahradil novou kamennou strážnou vežou – vartovkou.¹⁷¹ Stavebné úpravy robil murársky majster Gregor v objekte Hornej brány.¹⁷² Malú sumu peňazí (28,33 zlatých) mesto muselo aj v tomto období vynaložiť na vydržiavanie žoldnierov.¹⁷³

V roku 1588 mesto aj napriek vystupňovaným tureckým hrozbám¹⁷⁴ nerealizovalo žiadne prestavby, zato však celkom nové a dovtedy nevidané diplomatické aktivity súvisiace so stavbou opevnenia vyvinulo v roku 1589. Najskôr začalo napriek nedávnym predsavzatiám o stavbe kamenných hradieb so stavbou palisádového opevnenia popri brehoch potoka Bystrica. Práce trvali od februára do augusta a stáli iba 24,44 zlatých.¹⁷⁵

Okrem tejto stavby mestská rada spolu so zástupcami Mediarskeho podniku začiatkom mája obhliadla terén za Oberhausom, kde chcela stavať kamenný múr v priestore medzi Hronskou bránou a mestským domom. Tento hradobný múr mal nahradiť staršie palisády.¹⁷⁶ V rovnakom čase mešťania požiadali o finančnú pomoc pri výstavbe a prestavbe hradieb panovníka, pričom žiadali buď peniaze v hotovosti, alebo tradičných 200 centov medi. Napriek tomu, že panovník opätovne vyhovel a mestu z Mediarskeho podniku poukázal

¹⁶⁰Tamže, s. 196.

¹⁶¹Tamže, MÚK 1585, inv.č. 103, s. 251 – 259.

¹⁶²Tamže, PP 1586, inv. č. 25, s. 86.

¹⁶³Tamže, MÚK 1586, inv. č. 105, s. 243.

¹⁶⁴VALACHOVIČ, J.: Banskobystrická meď v 16. a 17. storočí. Bratislava 1964, s. 146.

¹⁶⁵Vzbúrení baníci vtrhli do mesta a napadli Komorský dom – Unterhaus a ďalší komorský objekt – Oberhaus. (VLACHOVIČ, J.: Príspevok k problematike... c. d., s. 263).

¹⁶⁶ŠOKA BB, MBB, Fasc. 351/31.

¹⁶⁷Tamže, MÚK 1589, inv. č. 105, s. 190.

¹⁶⁸Tamže, s. 191.

¹⁶⁹Tamže, Fasc. 422/57.

¹⁷⁰Tamže, MÚK 1587, inv. č. 108, s. 275.

¹⁷¹Tamže, s. 267 – 272.

¹⁷²Tamže, MÚK 1587, inv. č. 108, s. 199.

¹⁷³Tamže, s. 281.

¹⁷⁴6. júna 1588 veliteľ jazdy na Divine, Sulejman aga vyzval Očovú, Hájniky, Ľubietovú a iné dediny až po Banskú Bystricu, aby sa mu podrobili. (KOPČAN, V.: Turecké nebezpečenstvo... c. d., s. 80).

¹⁷⁵Tamže, MÚK 1589, inv. č. 113, s. 197 – 199.

¹⁷⁶Tamže, s. 157.

požadovanú meď,¹⁷⁷ mešťanom tieto finančné prostriedky nestačili a pokúsili sa ďalšie financie získať jednak priamo z Mediarkeho podniku, ale aj od arcivojvodu Ernesta. V žiadosti adresovanej správcovi podniku svoje dovtedajšie výdavky na opevnenie Banskobystrického vyčíslili na 5497,97 zlatých. Tie však nepovažovali za dobre investované, pretože palisády na mnohých miestach zahŕňovali a každoročne čoraz viac degradovali. V dôsledku rozhodnutia nahradiť drevené palisády novým kamenným hradobným múrom, žiadali od správcu pomoc pri získaní potrebnej sumy na prestavbu celého opevnenia mesta, ktorú vypočítali na 9589 zlatých.¹⁷⁸

S rovnakou žiadosťou sa obrátili aj na arcivojvodu. S odvolaním sa na jeho príkaz zo začiatku júna 1589, aby si mesto vybudovalo lepšie (kvalitnejšie) obranné zariadenia (*Ring Mauer*), potrebné výdavky vyčíslili v 1. etape na 8000 zlatých (stavba mala obsahovať kamenný múr v dĺžke 794 siah, vysoký 5 siah, v základoch široký 3 stopy a nad zemou 2 stopy, spolu s príslušnými baštami) a v 2. etape až na 13 000 zlatých (stavba priekop širokých 6 siah a hlbokých 2 siah, reťaze a ďalšie nevyhnutné výdavky). Uvedená prestavba sa mala realizovať v priestore Dolného predmestia, čiže v priestoroch, kde sa v rovnakom roku stavali palisády.¹⁷⁹

Reakcia arcivojvodu na tieto prehnané požiadavky na seba nedala dlho čakať. Už 23. júna prikázal zvolenskému kapitánovi Ladislavovi Majthénimu a pevnostnému staviteľovi Giuliovi Ferrarimu z Pukanca, aby priamo na mieste zistili skutočný stav opevnenia Banskej Bystrice a navrhli riešenie. Majthéni a Ferrari spolu so zástupcami mesta a Mediarkeho podniku vykonali dvoj dennú inšpekciu hradieb, pričom pre arcivojvodu vyhotovili pôdorys mesta, do ktorého zakreslili nielen jestvujúce fortifikačné zariadenia, ale aj návrhy mesta a návrhy arcivojvodových vyslancov.¹⁸⁰ Richtár Pavol Sturm síce oproti návrhu vyslancov požadoval stavbu kamenných hradieb dlhšiu o 400 siah, ale vyslanci arcivojvodovi ponúkli na zväzanie aj možnosť vybudovať polovičnú dĺžku opevnenia. Išlo totiž o problematický úsek Dolného predmestia s práve prebiehajúcou výstavbou drevených palisád pri potoku Bystrica, a to tak, že obklopovali veľké plochy mestských záhrad a samotné domy boli omnoho hlbšie v meste. Vzhľadom na prepočítanú jednotkovú cenu štvorcovej siahy s hrúbkou 3 stopy na 2,50 zlatých, pri kamennom múre vysokom 5 siah a dlhom 3945 siah by boli výdavky na stavbu približne 9000 zlatých. Výhodnú líniu jestvujúceho opevnenia smerom ku Slovenskej Lupči vyslanci nepovažovali za potrebné meniť napriek tomu, že vnútri drevených hradieb bolo aj predmestie. Vyslanci arcivojvodovi tiež navrhli zrušiť niektoré domy v tejto časti mesta, ktoré by prekážali výstavbe kamenných hradieb, ale tieto domy sa podľa ich názoru dali ľahko postaviť v početných záhradách vnútri mesta bez toho, aby sa výraznejšie zmenšila plocha záhrad. Arcivojvoda na základe zaslaných podkladov rozhodol, že mesto nemá stavať hradby v takom širokom okruhu, ako navrhovalo, ale dal súhlas iba na stavbu kratšej trasy opevnenia podľa návrhu svojich vyslancov.¹⁸¹

Schválený stavebný plán sa mestu vrátil začiatkom marca 1590¹⁸² a Ladislav Majthéni sa už 17. marca do Banskej Bystrice prišiel presvedčiť o jeho dodržiavaní a o postupe stavebných prác,¹⁸³ ale plánované prestavby opevnenia sa sčasti realizovali až v roku 1591.

V roku 1590 richtár Gašpar Schwab vypísal daň zo stavby hradieb s cieľom postaviť kamenný múr smerujúci od Krajčírkej bašty až po úsek hradieb, ktorý už v roku 1587 postavil

¹⁷⁷Tamže, Fasc. 16/13.

¹⁷⁸Tamže, Fasc. 316/101.

¹⁷⁹Tamže, Fasc. 316/96.

¹⁸⁰V ŠOKA sú pod signatúrou Fasc. 361/5 a Fasc. 361/5a uložené dva pôdorysné plány mesta, ktorých vznik sa bez výhrad kladie do roku 1589 a ich autorstvo sa prisudzuje talianskemu pevnostnému staviteľovi Giuliovi Ferrarimu. V skutočnosti však oba plány pochádzajú až z roku 1608, resp. vznikli v období rokov 1606 – 1608. Podrobnejšie pozri: GRAUS, I.: K datovaniu najstarších, tzv. „ferrariovských“ pôdorysných plánov Banskej Bystrice. Pamiatky a múzea, 2000, č. 1, s. 20 – 22.

¹⁸¹ŠOKA BB, MBB, Fasc. 117/39.

¹⁸²Tamže, MUK 1590, inv. č. 114, s. 154.

¹⁸³Tamže, s. 134.

richtár Bartolomej Novák pri Mäsiarskej bašte. Daň vyniesla 398,19 1/2 zlatých¹⁸⁴ a stavba múru v dĺžke 603 siah trvala od apríla do októbra, pričom celkové náklady na jeho stavbu dosiahli výšku 846,36 zlatých.¹⁸⁵ Pretože mesto chcelo stavať aj naďalej, už koncom roka do Viedne vyslalo svojho zástupcu Bazileusa Gebela, ktorý spolu so zástupcami ostatných stredoslovenských banských miest na panovníckom dvore intervenoval o pomoc, ktorú mesto videlo predovšetkým v pravidelných príjmoch z predaja vyťaženej zelenej farby za predpokladu, ak by im na ňu panovník poskytol právo.¹⁸⁶ Toto právo sa mestu neskôr skutočne podarilo získať, ale v prestavbe opevnenia pokračovalo už aj v nasledujúcom roku.

Koncom mája 1591 mestská rada Banskej Bystrice dolnorakúskej komore adresovala žiadosť o povolenie výčapu piva v Uľanke s tým, aby sa zisk v hodnote 200 zlatých mohol použiť na stavbu opevnenia. Arcivojvoda Ernest už začiatkom júna rovnakého roku mestu výčap na dva roky povolil s podmienkou, že polovica zisku – 100 zlatých mestu pripadne bez akýchkoľvek podmienok, ale druhá polovica v rovnakej výške sa bude musieť použiť iba na stavbu opevnenia.¹⁸⁷

Daň na výstavbu hradieb v roku 1591 vyniesla 241,47 zlatých¹⁸⁸ a samotná stavba sa realizovala aj tentoraz vo východnej časti mesta v susedstve Krajčirskej bašty. Drevené palisády od Hornej brány po najbližšiu baštu (neskoršiu Obuvnícku baštu)¹⁸⁹ nahradil kamenný múr. Stavebne sa dokončila aj Obuvnícka bašta a postavil sa úsek múru spájajúci Obuvnícku baštu s Pisárskou baštou v hradnom areáli. Tento úsek múru sa nenapájal priamo na Pisársku baštu, ale pravdepodobne kvôli vodnej priekope siahal iba po dom slovenského kazateľa Juraja, ktorý stál v Hornej ulici oproti Pisárskej bašte.¹⁹⁰ Pri stavbe sa musel preraziť aj múr cintorína pri kostole svätého Ducha, ktorý stál v Hornej ulici v blízkom susedstve Hornej brány a získaný materiál sa použil na stavbu opevnenia. Počas stavby mesto asanovalo dva prekážajúce domy (dom Martina Iherschocha a Balzera Meltzera) pri bašte a pri cintoríne.¹⁹¹ Stavba, ktorú realizoval murársky majster Kristof Krainer a Anton Maurer, trvala od januára do novembra a vynaložilo sa na ňu 1677,96 zlatých.¹⁹² Richtár Gašpar Schwab ku koncu svojho mimoriadneho dvojročného funkčného obdobia zároveň rozhodol o zaplatení dlhu vo výške 11,87 zlatých Ondrejovi Boženíkovi za stavbu múru, ktorý sa v priestore Mäsiarskej bašty staval už v roku 1587, no majster ich však dostal až v nasledujúcom roku.¹⁹³ Do novej bašty mesto od puškárskeho majstra Hansa Suchentrunka kúpilo menšie delo za 14 zlatých.¹⁹⁴ Ďalšie výdavky súviseli s novým okutím starého mažiara, ktorý bol umiestnený v niektorom z troch strážnych objektov – vartoviek.¹⁹⁵

Už v priebehu roka 1591 zástupcovia mesta rokovali s vedeím Mediarskeho podniku v Banskej Bystrici o možnosti postúpenia príjmov z bane na zelenú farbu v Uľanke a postupne dospeli k predbežnej dohode. Po následnom schválení celej transakcie na panovníckom dvore Rudolf II. v marci 1592 mestu prepožičal výnosy z bane na farbu na päť rokov s pod-

¹⁸⁴Tamže, MÚK 1590, inv. č. 114, s. 107.

¹⁸⁵Tamže, s. 271, Fasc. 276/41.

¹⁸⁶Tamže, MÚK 1590, inv. č. 114, s. 161.

¹⁸⁷JURKOVICH, E.: Besztercebánya szabadam királyi város monographiája. Budapest 1922, rukopis uložený v ŠOKA v Banskej Bystrici V. časť – Erödítvények, s. 10.

¹⁸⁸Tamže, MÚK 1591, inv. č. 117, s. 117.

¹⁸⁹Po prvýkrát sa toto pomenovanie (*Schuster Pastey*) objavuje v roku 1592. (Tamže, MÚK 1592, inv.č. 122, s. 191).

¹⁹⁰Tamže, MÚK 1591, inv. č. 117, s. 277 – 278.

¹⁹¹Za obidva domy mesto ich majiteľom vyplatilo spolu 23 zlatých (Tamže, s. 281).

¹⁹²Tamže, Fasc. 276/42.

¹⁹³Tamže, MÚK 1591, inv. č. 117, s. 278.

¹⁹⁴Tamže, s. 233.

¹⁹⁵Tamže, s. 229. Dve strážne veže v lokalite Zamrzlé (s výhľadom na Zvolen, Vígľaš a Slovenskú Ľupču) a v lokalite Tavgeswald (s výhľadom na Španiu Dolinu) mesto postavilo v dôsledku realizácie ustanovení vojenského poriadku z roku 1564. Tretiu vartovku za Pfarhoffom mesto postavilo v roku 1577.

mienkou, že sa musia použiť iba na stavbu opevnenia,¹⁹⁶ čo však mesto vždy nedodržalo a príjem z farby, ktorý predstavoval značnú sumu, používalo aj na iné ciele. Príjem z farby za rok 1592 bol 1654,20 zlatých¹⁹⁷ (v roku 1593 to bolo už 2415,70 zlatých)¹⁹⁸ a ďalšie financie vo výške 240,17 1/2 zlatých mesto získalo z vypísanej dane zo stavby hradieb.¹⁹⁹ Pretože uvedené financie mestu zrejme nestačili, už v apríli na kráľovský dvor do Prahy odcestoval mestský vyslanec Gašpar Schwab, aby tam prerokoval žiadosť o poskytnutie 200 centov medi alebo získal alikvótnu sumu v hotovosti.²⁰⁰

V priebehu leta taliansky murársky majster Juraj Bernhardt realizoval prestavbu časti hradieb za mestským domom až po Hornú komorskú baštu (stavali sa už v roku 1569) a pracoval aj na Hronskej bráne za celkovú sumu 280,39 1/2 zlatých.²⁰¹ Ďalšie výdavky pohltili náklady na vydržiavanie dvestopäťdesiatich žoldnierov (670,38 1/2 zlatých),²⁰² obnovovala sa časť poškodených hradieb pri Hornej bráne, popri ktorej sa urobil dláždený chodník²⁰³ a puškársky majster Hans Suchentrunk pre mesto odliat tri nové delá.²⁰⁴ V nasledujúcom roku sa vykonávali iba drobné opravy poškodeného muriva v priestore Burgstadtu za nepatrnú sumu 3,96 zlatých,²⁰⁵ ale o to väčšiu sumu muselo mesto vynaložiť na vydržiavanie žoldnierov – 951,30 zlatých.²⁰⁶

Až do roku 1597, keď sa vykonávali drobné opravy opevnenia v mestskom hradnom areáli,²⁰⁷ mesto azda aj pod dojmom oslobodenia Filákovca z roku 1593 nere realizovalo žiadne fortifikačné práce a sústreďovalo sa iba na vydržiavanie žoldnierov, ktoré pohľcovalo čoraz väčšie sumy.²⁰⁸

Na konci 16. storočia bol už celý obvod Banskej Bystrice obklopený hradbami s baštami a bránami. Hradobné múry boli prevažne kamenné, valy a drevené palisády zostávali už iba na niekoľkých kratších úsekoch. Bolo to predovšetkým v juhozápadnej časti mesta, ktorá využívala prirodzenú ochranu medzi sútokom dvoch vodných tokov. Palisády stáli popri brehu rieky Hrona medzi Komorským dvorom a špitálom svätej Alžbety (cca 250 metrov), popri brehu potoka Bystrice na úseku od Horného mlyna, resp. Novej bašty po Dolnú bránu (cca 400 metrov) a v priestore Zlatnickej bašty v najsevernejšej časti mesta. Tu valy a palisády tvorili úsek medzi baštou a Lazovnou bránou (cca 150 metrov) a baštou a mestským hradom (cca 100 metrov). Ďalšie valy zostávali v druhej, vnútornej obrannej línii mesta, a to na spojnici Dolnej komorskej bašty a bránou na Striebornej ulici (tzv. Filákovský val) a v tretej vnútornej obrannej línii mesta medzi vnútornou mestskou bránou, ktorá stála v polovici Dolnej ulice a Striebornou bránou. V jednej časti, a to práve v priestore mestského hradu, bol veľmi krátky úsek hradieb (cca 15 metrov) prerušený kvôli vodnej priekoje (medzi Pisárskou baš-

¹⁹⁶Tamže, Fasc. 106/69.

¹⁹⁷Tamže, MÚK 1592, inv. č. 122, s. 61.

¹⁹⁸Tamže, MÚK 1593, inv. č. 127, s. 147.

¹⁹⁹Tamže, MÚK 1592, inv. č. 122, s. 107.

²⁰⁰Tamže, Fasc. 436/75.

²⁰¹Tamže, MÚK 1592, inv. č. 122, s. 233. Majster mal stavať 71 siah dlhý múr, ktorý bol v základoch široký 4 stopy, v hornej časti 3 1/2 stopy a jeho celková výška mala byť 3 3/4 siahy. Ako jednotková cena za štvorcovú siahu múru sa stanovila suma 50 denárov, štvorcová siaha brány mala stáť 60 denárov. Pretože však počas celej polovice trvania stavby vytrvalo pršalo a dážď poškodzoval stavebný materiál, richtár Juraj Zalwein sa s majstrom dohodol na zvýšení jednotkovej ceny štvorcovej siahy múru na 55 denárov, čo pri celkovom počte 267 siah predstavovalo sumu 146,85 zlatých a tú sumu zaokrúhlilo na 147 zlatých. Za 71 siah kopania základov majster dostal ďalších 7,10 zlatých a 5 zlatých sa mu zaplatilo za strhnutie starého hradobného múru. (Tamže, MÚK 1592, inv. č. 120, s. 313 – 314)

²⁰²Tamže, s. 111, 255.

²⁰³Tamže, s. 197.

²⁰⁴Tamže, s. 191. Väčšiu časť mzdy však majster dostal až ku koncu nasledujúceho roka. (Tamže, MÚK 1593, inv. č. 127, s. 230).

²⁰⁵Tamže, MÚK 1593, inv. č. 127, s. 58.

²⁰⁶Tamže, s. 60, 269.

²⁰⁷Tamže, MÚK 1597, inv. č. 139, s. 209.

²⁰⁸Napríklad iba v roku 1594 náklady na vydržiavanie posádok žoldnierov vo Vigľaši, Ostrihome a Jágri dosiahli výšku 3217,59 zlatých. (Tamže, MÚK 1594, inv. č. 130, s. 187, 189).

valým domom slovenského kazateľa Juraja, ležiacim oproti bašte) a časť hradného opevnenia zároveň predstavovala aj obvodové opevnenie mesta. Spojenie Obuvníckej a Zlatníckej bašty sa totiž nikdy nerealizovalo. Nebolo to ani potrebné, pretože spojenie oboch objektov by ohradilo iba nezastavaný svah (bol tu mestský rím.-katolícky cintorín) a táto stavba hradieb v dĺžke okolo 300 metrov by vždy výrazne predražila stavbu opevnenia. Mesto bolo v tomto úseku dostatočne chránené samotným hradným areálom. Jeho hradby na severnej strane boli najmohutnejšími v celom meste a na veľmi krátkom úseku (cca 90 metrov) ich spevňovali tri mohutné bašty.

Dokončenie zostávajúcej malej časti opevnenia okolo mesta alebo presnejšie jej prestavby z palisád na kamenné hradby sa realizovalo počas celých nasledujúcich štrnástich rokov.²⁰⁹ Po svojom dokončení bola Banská Bystrica obklopená kamenným vencom hradieb v dĺžke vyše 3700 metrov (nerátajúc v to dĺžku jednotlivých fortifikačných objektov), ktorý bol spevnený dvoma desiatkami bášť a piatimi hlavnými bránami. Samostatnú fortifikačnú jednotku predstavoval mestský hrad, obklopený vodnou priekopou a v okolí mesta stáli tri strážne veže. Takúto podobu mal fortifikačný systém Banskej Bystrice až do roku 1761, keď bol z veľkej časti zničený počas veľkého požiaru mesta a už nikdy sa v tejto podobe neobnovil.

²⁰⁹Významným impulzom, ktorý banskobystrickú mestskú radu prinútil, aby sa opätovne začala zaoberať opevnením mesta, boli výpady tatárskych oddielov na stredné Slovensko v lete a v zime 1599, ktoré dosiahli až po Banskú Bystricu. (KOPČAN, V.: Turecké nebezpečenstvo... c. d., s. 100). Realizáciu prestavby však výrazne skomplikoval útok Rédeiho hajdúchov na mesto počas protihabsburského stavovského povstania Štefana Bočkaja, keď v apríli 1605 vyhorela takmer polovica mesta a o vyše 25 % ubudlo obyvateľov. (SLANÝ, J.: Povstanie Štefana Bočkaia a jeho dôsledky pre hospodársky život v Banskej Bystrici. In: Stredné Slovensko 7. Zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici, Martin 1988, s. 226). Konsolidáciu pomerov v meste ďalej komplikovali následné zápasy slovenského obyvateľstva Banskej Bystrice o zrovnoprávnenie s Nemcami v rokoch 1608 – 1614. (K uvedenej problematike pozri predovšetkým: MARKOV, J.: Odras politických zápasov v obecnej správe Banskej Bystrice v 16. – 19. storočí. Bratislava 1973, s. 7 – 31).

I. GRAUS: DIE FORTIFIKATIONSENTWICKLUNG DER STADT BANSKÁ BYSTRICA BIS ENDE DES 16. JAHRHUNDERTS UNTER DEN SPEZIFISCHEN BEDINGUNGEN DER PASSIVEN VERTEIDIGUNG DER MITTELSLOWAKISCHEN BERGWERKSTÄDTE

Die freie königliche Bergwerkstadt Banská Bystrica hatte schon mindestens in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts eine befestigte Stadtburg. Innerhalb der Stadt standen stark befestigte Steinwohnhäuser in der Turmform, die in regelmäßigen Abständen aufgebaut wurden mit der Absicht, die kritische Zutrittorte zu beschützen. Die Benennung des Stadtkerns – Burgstadt aus dem Jahr 1398 ist ein anderer Nachweis für die Existenz der weiterer Befestigungsform der Stadt. Der Aufbau des Fortifikationssystems der Stadt folgte nicht kontinuierlich, sondern in Etappen, abhängig von den äußeren und vor allem militärpolitischen Faktoren. Darüber hinaus war dieses Etappenverfahren vornehmlich in der geschichtlich jüngeren Zeiten durch die finanziellen Möglichkeiten der Stadt limitiert.

Während sich Banská Bystrica zu Beginn des 15. Jahrhunderts gewissermaßen auf die Schutzfunktion der größeren Anzahl von Festigungen verließ, entlang der Zugangsstraße Slowakisches Tor, wo die Burg von Zvolen (Altzvolen – Pustý Hrad) dominierte, kam es nach dem Einbruch des Hussitenheeres in Banská Bystrica zu dem systematischen Aufbau der Befestigung des Stadtkerns zu. Die Fortifikationsaktivitäten beschränkten sich jedoch in dieser Zeit noch immer meistens auf die Vervollkommnung der Stadtburgverteidigung.

Infolge des Falls der Stadt Budin gegen Ende August im Jahre 1541 fasste der Stadtrat von Banská Bystrica einen Beschluß über den Aufbau der Mauern (Palisaden) und des Grabens, die teilweise die älteren Fortifikationsobjekte in der Form von Erdwällen mit Holzpalisaden oder Zäunen, die den Stadtkern schon im 14. Jahrhundert umgaben, ersetzen sollten. Nur mit einzelnen Ausnahmen (die Jahren 1541 und 1547) wurden jedoch in der Stadt keine Fortifikationsobjekte aufgebaut. Das Jahr 1564 wurde das Umsturzjahr der Verteidigungsformierung der mittelslowakischen Bergwerkstädte. Es kam zu der Neugestaltung des Verteidigungssystems gegen Türken und zur Bildung von sechs Militärbereichen unter dem Kommando eines Kapitäns (Kapitänate). Die neue Führung von Štefan Dersfy, die auch die Annahme der neuen Militärordnung im Mai 1564 mitgebracht hatte, überzeugte die Bewohner der Stadt Banská Bystrica über die Notwendigkeit der aktiven Einstellung gegenüber den Bedürfnissen eigener Verteidigung. Seit diesem Jahr ist eine neue Aufbauetappe des städtischen Fortifikationssystems, das vor allem aus den Finanzmitteln der Stadtkasse aufgebaut wurde, datiert.

Im Jahre 1586 entschiedete die Stadt über die Finanzierungseinstellung des Palisadenaufbaus infolge ihrer ständigen Beschädigung und großen Ausgaben für die Instandhaltung. Der Umbau der älteren Palisaden auf die Steinmauern wurde seitens des Stadtrates allmählich realisiert. Am Ende des 16. Jahrhunderts wurde schon ganzer Stadtumfang mit Mauern, Basteien und Toren umkreist. Der überwiegende Teil der Burgmauern wurde aus dem Stein aufgebaut. Die Erdwälle und die Holzpalisaden sind nur in ein paar kürzeren Abschnitten geblieben. Die Beendigung der ursprünglichen Befestigung, oder besser gesagt, deren Umbau auf Steinmauern, wurde infolge des Finanzmangels und anderer Faktoren (die Vernichtung fast einer Hälfte der Stadt infolge des Angriffes der Haiduken von Redey während des gegenhabsburgischen Aufstandes unter dem Kommando von Štefan Bocskai, sowie der Ausbruch der harten Nationalauseinandersetzungen zwischen der slowakischen und deutschen Bewohner der Stadt) während der nächsten 14 Jahren realisiert. Nach der Beendigung der Bauarbeiten war die Stadt Banská Bystrica mit einem Steinmauerkranz in der Gesamtlänge von 3700 m (außerhalb der Länge der Fortifikationsobjekte), der durch zwei Zehne von Basteien und fünf Haupttore befestigt wurde, umkreist. Eine selbständige Fortifikationseinheit stellte die Burg vor, die mit dem Wassergraben umkreist war. In der Stadtumgebung standen noch drei Wachtürme. In dieser Form erhielt sich das Fortifikationssystem in Banská Bystrica bis Jahr 1761 in dem es durch großen Stadtbrand fast vernichtet und niemals mehr wieder in dieser Form hergestellt wurde